

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

**Usaldus ühiskondlike institutsioonide vastu:
dimensioonid ja mõjutegurid**

Bakalaureusetöö

Autor: Katrin Arvisto

Juhendaja: prof Marju Lauristin

Tartu 2010

Sisukord

<u>SISSEJUHATUS</u>	<u>3</u>
<u>I USALDUSE UURIMISE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD.....</u>	<u>6</u>
USALDUSE MÕISTE JA LIIGID.....	6
USALDUSE PÕHIALUSED.....	11
INSTITUTSIONAALNE USALDUS.....	13
POLIITILISED INSTITUTSIOONID JA USALDUS.....	17
MEEDIA JA USALDUS	19
<u>II USALDUSE UURIMISE EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD.....</u>	<u>20</u>
<u>III INSTITUTSIONAALSE USALDUSE ANALÜÜS.....</u>	<u>26</u>
UURIMISKÜSIMUSED	27
METOODIKA REFLEKTSIOON	28
MEETODI KRIITIKA.....	33
UURIMISTOIMINGUD JA -TULEMUSED	34
<u>IV JÄRELDUSED, DISKUSSIOON</u>	<u>42</u>
TEEMA EDASISE UURIMISE VÕIMALUSI	45
<u>KOKKUVÕTE</u>	<u>46</u>
<u>SUMMARY.....</u>	<u>48</u>
<u>KASUTATUD KIRJANDUS.....</u>	<u>50</u>
<u>LISA.....</u>	<u>53</u>

Sissejuhatus

Juba aastakümneid on sotsiaalteadlased toonud ühiskonnas toimuvate protsesside seletamisel välja ühte mõistet, mille tähendus on üheaegselt nii üdteada, kui täiesti ebaselge. Arvukas hulk teadlasi on püüdnud seda mõistet selgemini avada, ent enamasti on need püüded pädevad ühe uuringu raames ning üleüldist konsensust definitsioonide osas ei ole, hoolimata sellest, et nähtusel usutakse olevat määrav roll kaasaegsete ühiskondade toimimisel. See mõiste on usaldus.

Teadlased ongi põhjendanud seda ebaselgust kindlate kokkulepitud definitsioonide puudumisega ning faktiga, et usaldust mõistetakse ja uuritakse mitmel eri viisil. „Hoolimata [teadlaskonna] laiaulatuslikust üksmeelest, et usaldus on inimeste käitumises oluline, on niisama laiaulatuslik ka üksmeele puudumine usalduse mõiste sobiva definitsiooni osas“ (Hosmer, Watson 2005:2 kaudu).

Usalduse teemal avaldatud kirjanduses ollakse siiski üht meelt, et eelistatuim demokraatlik ühiskonnakorraldus on selline, mis tuleneb usaldusest ja mis suudab kindlustada usaldust kodanike seas (Misztal 2001:372). Usaldust peetakse üheks võtmeteguriks kodanikuühiskonna toimimises, kogukondlikus tegevuses osalemises (Uslaner ja Brown 2005).

Sotsiaalteadlased on tegelenud usalduse teemaga järjest kasvava intensiivsusega. Ühelt poolt on usaldusuuringuteks andnud tõuke praktiline vajadus selgitada, miks on vähenenud usaldus demokraatlikku ühiskonnakorraldust esindavate institutsioonide suhtes. Eriti teeb uurijatele muret valitsusinstitutsioonide vähene usaldamine, sest kui kodanikud ei usalda valitsust ning on järjest vähem nõus valitsuse otsustega, võib muutuda küsitavaks demokraatliku ühiskonnakorralduse legitiimsus (Easton 1965, 1975 Chanley, Rudolph ja Rahn 2000:240 kaudu).

Teisalt, Poola sotsioloog Piotr Sztompka näeb usaldusele pööratava suure tähelepanu ühe põhjendusena hoopis laiemat tausta – sotsiaalteaduslikus mõtlemises toimunud pööret, mis on viinud ühiskonnauurijate tähelepanu senisest oluliselt suuremal määral

nähtuste kultuurilistele põhjustele. Kultuurimuutustele viitab ka Ronald Inglehart, tõlgendades muutusi ühiskonnas väärtushinnangute abil. Tema lähenemise järgi on kaasaegsete ühiskondade areng tõstnud esile postmateriaalsed väärtused (Kalmus ja Vihalemm 2004:31), mille uurimisel ja seletamisel on oma osa ka usalduse kontseptsioonil.

Olles niivõrd mitmetahuline, on usaldus kui nähtus leidnud käsitlemist ka mitmes muus distsipliinis peale sotsioloogia. Sellega on tegelenud ja tegelevad psühholoogid, majandusteadlased, juhtimis- ja organisatsiooniteoreetikud, turundus- ja kommunikatsiooniuurijad (Watson 2005).

Antud bakalaureusetöös on põhiline tähelepanu just Poola sotsioloog Piotr Sztompka terviklikul lähenemisel usalduse teemale, sest see paigutab ühte süsteemsesse käsitlusse nii sotsiaalsed objektid, mille suhtes usaldus võib avalduda, kui ka usalduse tekkimise tingimused. Stompka käsitlus esindab kultuurilist lähenemist sotsioloogias, rõhutades usaldusega seotud ühiskonnaprotsesside seletamisel eelkõige laiemaid norme ja reegleid, mida kätkeb endas usalduskultuur.

Bakalaureusetöö täpsemaks teemaks on institutsionaalne usaldus ehk usaldus ühiskondlike institutsioonide vastu. Käesolevas töös kasutatav ühiskondliku institutsiooni mõiste lähtub sotsiaalse institutsiooni definitsioonist, mis määratleb selle kindlate sotsiaalsete struktuuridena talletunud positsioonide, rollide, normide ja väärtuste kompleksina, mille ülesanne on inimkäitumise mustrite korrastamine teatud ühiskonnaelualadel (Turner 1997:6 Stanfordi filosoofiaentsüklopeedia kaudu). Piotr Sztompka on defineerinud sotsiaalseid institutsioone või organisatsioone eriliste korrastatud struktuuridena, mille raames tegevused ja suhtlusaktid teoks saavad (Sztompka 1999: 43). Institutsioonid võivad seega tähistada konkreetses ühiskonnas loodud asutusi või organisatsioone ning sellest vaatepunktist siinses bakalaureusetöös lähtutaksegi (n erakond kui poliitiline institutsioon; parlament ja president kui võimuinstitutsioonid; valitsus, riigiametid, kohalikud omavalitsused kui valitsemisinstitutsioonid; kohtud, õiguskantsler kui järelvalveinstitutsioonid jne).

Autor soovib anda töös kõigepealt süsteemse ülevaate usalduse uurimisest, kontsentreerudes seejärel ühele konkreetsele alaliigile – usaldusele ühiskondlike

institutsioonide vastu. Institutsionaalne usaldus tähendab siinse töö kontekstis usaldushinnanguid ühiskondlike institutsioonide suhtes. Institutsionaalse usalduse dimensioonideks nimetab autor konkreetsemaid mõõtmeid, mis võimaldavad täpsemini seletada institutsionaalse usalduse kui nähtuse erinevaid tahke.

Bakalaureusetöö analüüsiosa põhineb 2008. aastal läbi viidud üle-Eestilise uuringu tulemustel, mis hõlmavad 1507 respondendi vastuseid. Analüüsi tulemusel soovib autor välja selgitada, kas institutsionaalse usalduse mitmemõõtmelisuse idee leiab kinnitust ka Eesti kontekstis, väljendudes bakalaureusetöö esimese uurimisküsimusena – milliseid dimensioone on võimalik eristada usalduses ühiskondlike institutsioonide vastu? Ka pakub töö autorile huvi nende dimensioonide avaldumine erinevate sotsiaal-demograafiliste tunnuste alusel moodustuvates vastajagruppides.

Institutsionaalse usalduse paljudest võimalikest mõjuteguritest vaatleb autor käesolevas töös lähemalt kahte – vastajate hinnangut ühiskonnas toimunud muutustele ning hinnangut enda ja oma pere majanduslikule olukorrale.

Bakalaureusetöö koosneb neljast osast. Esimeses osas kirjeldatakse usalduse uurimist laiemalt, seost ühiskonnamuutustega ning eri uurijate poolt välja toodud põhjuseid, mille pärast on mõttekas usalduse teemaga jätkuvalt põhjalikult tegeleda. Autor visandab Piotr Sztompka käsitlusele tuginedes usalduse uurimise kogu spektri ja näitab ära institutsioonidele suunatud usalduse osa selles. See on vajalik mõistmaks töö põhiteema, institutsionaalse usalduse olemust ja konteksti. Teises osas toob autor välja teoreetilised lähtekohad institutsionaalse usalduse seletamiseks ning kirjeldab eri uurijate käsitlusi institutsionaalsest usaldusest ja selle dimensioonidest.

Kolmandas osas on sõnastatud käesoleva bakalaureusetöö uurimisküsimused ja esitatakse uuringu *Mina Meedia Maailm 2008 (MeeMa)* käigus ühiskondlike institutsioonide usaldamise kohta kogutud andmete analüüsi tulemused. Neljandas osas diskuteerib autor analüüsitulemuste üle ja pakub välja teemasid edasiseks uurimiseks.

Tööle järgneb ingliskeelne kokkuvõte ja lisad.

I Usalduse uurimise teoreetilised lähtekohad

Usalduse teemat on uuritud mitmes eri distsipliinis, sotsioloogiast majandusteaduse ja psühholoogiani. Erinevad kontekstid ja raamistikud on andnud ka erinevaid tulemusi usaldusega seotud nähtuste tõlgendamisel. Siin osas annab autor ülevaate peamistest selgitustest, mida varasemad sotsioloogilised uurimused on usaldusele kui nähtusele andnud.

Usalduse mõiste ja liigid

Uurijad iseloomustavad tänapäevaühiskonda järjest sagedamini kui ebakindlat, etteaimamatut, ennustamatut, juhuslikkusel põhinevat. Selle tõttu on järjest enam kõne all ühiskonna toimimine, ühiskonnaliikmete koostegevus senisest oluliselt ebamäärasemates tingimustes.

Piotr Sztompka toob välja kaheksa põhjust, mis on toonud kaasa ebamäärasuse suurenemise ühiskonnas ja ümbritsevas keskkonnas (Sztompka 1999:11):

1. ühiskonnakorraldust ei käsitleta enam ettemääratuna, vaid selles on oluline roll inimtegevuse tulemustel;
2. ühiskonda iseloomustab läbipõimitus, ühiskonnaliikmete järjest suurem sõltumine teineteisest, mis omakorda nõuab senisest rohkem koostöö tegemist;
3. üks ja sama indiviid võib samaaegselt täita mitut erinevat sotsiaalset rolli;
4. inimtegevus on toonud kaasa uusi ohuallikaid, mis tulenevad näiteks tehnoloogia arengust;
5. kaasaegset ühiskonda iseloomustab valikute paljusus;
6. mitmed elualad on muutunud nii keerukateks, et neist on raske aru saada ka valdkonnaekspertidel;
7. need, kellest meie igapäevaelu ja heaolu sõltub, on muutunud anonüümseks ja impersonaalseks;
8. migratsiooni tulemusel on võõraste osakaal meid ümbritsevas keskkonnas järjest suurem.

Sztompka sõnul on sellises keeruliseks ja mitmetimõistetavaks muutunud tänapäevaühiskonnas toimetulekuks vaja usaldust. Selle funktsiooni tõttu on üldistatud (ühiskondliku) usalduse kohta kasutatud ka metafoori – sotsiaalse elu „määrdeaine“, mille tõi sotsioloogilisse kõnepruuki 1970ndatel Kenneth Arrow (Bornschier ja Volken, 2005:2).

Usaldus on seega sotsiaalteadustes viimastel aastakümnetel tuntust kogunud kui nähtus, millega arvestamine aitab vähendada keskkonna keerukust. Luhmanni järgi vajab ükskõik milline süsteem, olgu siis majanduslik, õiguslik või poliitiline, usaldust sisendtingimusena. Ilma usalduseta ei saa süsteem stimuleerida toetavaid tegevusi ebakindlas või riskiolukorras (Luhmann 1990:103).

Usalduse mõistega on märkimisväärsel hulgal tegelenud ka sotsiaalse kapitali kontseptsiooni uurijad, kes näevad selles ühte keskset mõistet, mis võimaldab seletada, miks on viimastel aastakümnetel tuntavalt langenud ühiskonnaelus osalemise määr. Nagu kirjutavad Sonja Zmerli ja Ken Newton erinevate sotsiaalse kapitali teoreetikute arutluste kokkuvõttena, on sotsiaalse kapitali teooria kohaselt üldistatud usaldus oluline ja keskne element ühiskondlike hoiakute, käitumismustrite ning institutsioonide keerukas süsteemis, mis toimivad stabiilse ja efektiivse demokraatliku valitsemise alusena. Usaldus hoiab alal koostööle suunatud sotsiaalset õhustikku, et hõlbustada kollektiivset käitumist ning õhutada austust ühishuvide vastu. Kodanikevaheline usaldus teeb lihtsamaks, vähemriskantseks ja tasuvamaks kogukonna ja ühiskonna asjades osalemise ning samuti aitab see ehitada üles institutsioone, millele tugineb rahumeelne, stabiilne ja toimiv demokraatlik süsteem. Demokraatia ja hea valitsemine saavad omakorda luua paremaid tingimusi sotsiaalse ja poliitilise usalduse õitsemiseks, võimaldades kodanikel teha koostööd nii isiklikus kui ka ühiskondlikus plaanis (Zmerli ja Newton 2008:707). Piotr Sztompka on usalduse olulisusest kõneledes toonud välja, et demokraatia loob usaldust ja usaldus aitab säilitada demokraatiat (Sztompka 1999: 139).

Sotsioloogilises mõtlemises võib usalduse mõiste käsitlemisel täheldada kolme tasandit – indiviidide tasand, sotsiaalsete suhete tasand ja sotsiaalse süsteemi tasand (Misztal 1996). Esimesse gruppi kuuluvad need uurijad, kes tegelevad emotsioonide,

tundmuste, isiklike väärtuste uurimisega ja näevad usaldust individuaalse loomujoonena. Teine grupp uurijaid käsitleb usaldust pigem kollektiivse tunnuseks – usaldust nähakse sotsiaalse abinõuna, mis võimaldab saavutada näiteks organisatsioonilisi eesmärke. Kolmandasse gruppi lahterdab Barbara Misztal need lähenemised, mis suhtuvad usaldusse kui väärtuslikku avalikku hüvesse, mida ühiskonnaliikmed oma erinevate tegevustega alal hoiavad. Arendades edasi seda kolmandat vaadet, leiab Misztal, et usaldust tuleks käsitleda kui sotsiaalset mehhanismi. See lähenemine võimaldaks uurida usaldust kui sotsioloogilist mõistet, mis võib esineda nii isikutevahelisel (interpersonaalsel) kui ka laiemal tasandil (Misztal 1996:15).

Poola sotsioloogi Piotr Sztompka (1999) detailne käsitus usaldusest kuulub selle jaotuse kohaselt kolmandasse gruppi, nähes usaldust oluliselt laiemalt kui vaid individuaalse tundmuse või abinõuna mingite eesmärkide saavutamisel.

Sztompka lähenemine erineb varasematest usaldusekäsitlustest (Hardin, Coleman, Seligman jt) ennekõike selle poolest, et keskendub suures osas usaldusmõiste kultuurilistele aspektidele. Piotr Sztompka usalduse definitsioon on pisut sarnane James Colemaniga (Coleman 1990 Sztompka 1999 kaudu), kuivõrd mõlemad autorid kasutavad kihlveo-metafoori, ent lähtekohad on neil siiski erinevad – Sztompka esindab kultuurilist lähenemist, Coleman ratsionaalse valiku teooriat. Usaldus Sztompka käsitluses on **kihlvedu selle üle, kuidas teised (inimesed või institutsioonid) tulevikus juhtuvad käituma** (Sztompka 1999: 25).

See definitsioon sisaldab aga mitut üldistust (mõisted nagu „kihlvedu“ ja „teised“), mistõttu ongi Sztompka seletanud lahti mitmed erinevad aspektid, mis usaldusega seonduvad, sellele eelnevad ja sellest tulenevad (vt tabel 1).

Sztompka käsitluse järgi määrab usalduse olemuse see, millised on usaldaja ootused usaldatava käitumisele, kusjuures ootused ka sõltuvad usaldatavast objektist. Näiteks hooliva käitumise ootus on seotud pigem perekonnaliikmete, kui äripartneriga, pädevuse ootus seonduv pigem lennukipiloodi, kui haigeveodis lebava patsiendiga, ootus distsiplineeritud käitumisele seonduv ennemini armee, kui meditsiinisüsteemiga (Sztompka 1999: 55, 57).

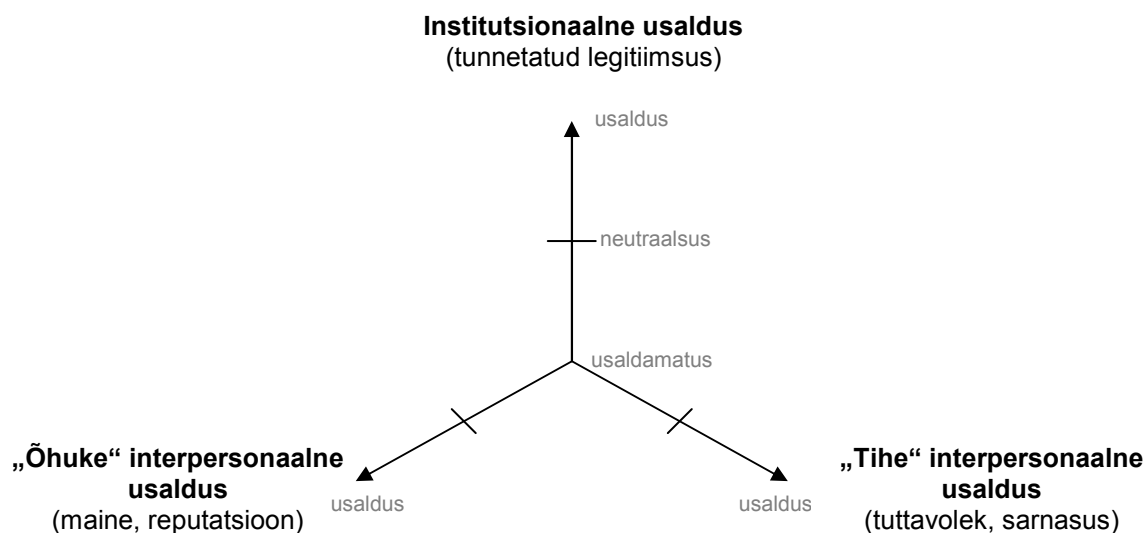
Ootused („kihlveo“ sisu)	Usalduse objektid	Usalduse funktsioonid
Ootus, et vastatakse samaga	<u>Esmased objektid:</u> perekonnast sotsiaalse süsteemini (vt detailset jaotust jooniselt 2)	<u>Isikliku tasandi funktsioonid:</u> hõlbustab koostööd ühiskonnaliikmete vahel, avatum suhtlemine jne
Heatahtliku käitumise ootus: 1. instrumentaalsed ja ratsionaalsed ootused (<i>instrumental expectations</i>) 2. moraalsed ootused (<i>axiological expectations</i>) 3. hoolivuse ja omakaspüüdmatus ootused (<i>fiduciary expectations</i>)	<u>Teisesed objektid:</u> ajakirjandus, õiguskantsler jt institutsioonid	<u>Ühiskondlikud funktsioonid:</u> suurendab sotsiaalset kapitali, toetab infolevi, suurendab tolerantsust, tugevdab identiteeti jne

Tabel 1. Usalduse süsteem Piotr Sztompka järgi.

Valitsusasutuste puhul toob Sztompka oma uurimusele tuginedes välja instrumentaalsete ootuste domineerimise (peamiselt töövõimelisuse ja kompetentsuse ootused, samal ajal kui aususe ja moraalse kõlblikkuse ootused esinesid oluliselt vähemal määral). Kohtusüsteemi puhul aga domineerivad just aksioloogilised (n erapooletus) ning kiriku puhul hoolivuse ja omakaspüüdmatus ootused (n abivajajate toetamine). Kui institutsiooni tegevus vastab neile ootustele, on eeldused usaldamiseks olemas (Sztompka 1999:55).

Sageli käsitletakse usalduse mõistet dihhotoomsena, eristades näiteks sotsiaalset (düaadiline, inimestevaheline usaldus) ja institutsionaalset usaldust (holistiline, usaldus institutsioonide vastu) (Hudson 2006), interpersonaalset ja sotsiaalset (Earle ja Cvetkovich 1995 Sztompka 1999 kaudu), üldistatud ja eraldiseisvat (partikulariseeritud) usaldust (Uslaner 2002, Uslaner ja Conley 2003). On ka

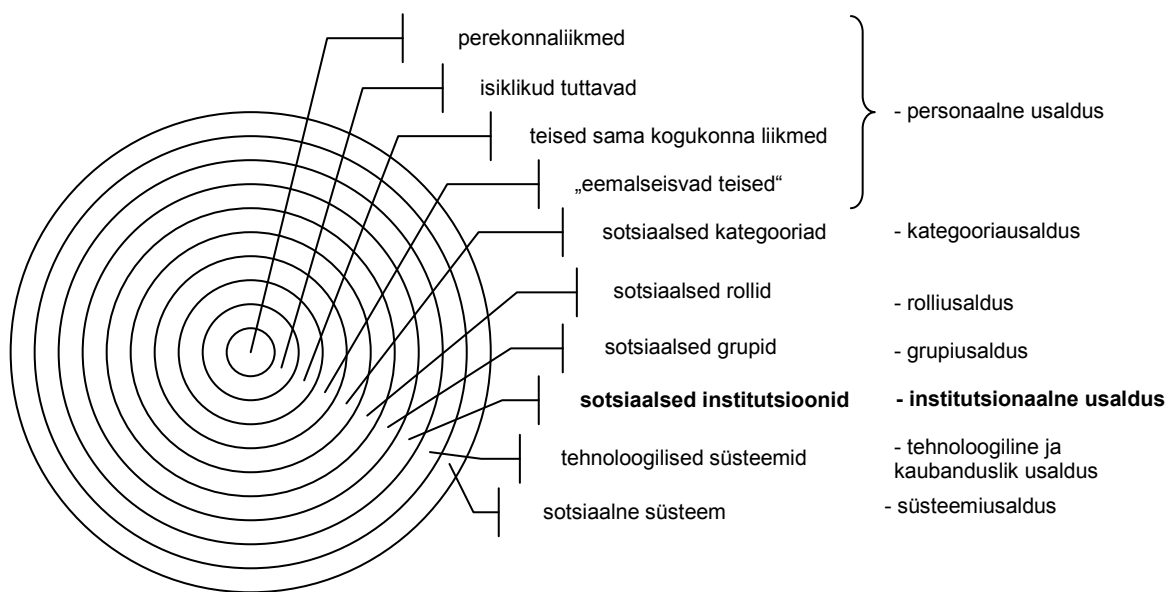
detailsemaid vaateid, näiteks Dmitri Hodjakovi poolt Robert Putnami algsest „tiheda“ ja „õhukese“ usalduse ideest (Putnam 2000 Hodjakov 2007 kaudu) edasi arendatud kolmemõõtmeline käsitus, mis hõlmab „tihedat“ ja „õhukest“ interpersonaalset usaldust ning kolmandana ka institutsionaalset usaldust (Hodjakov 2007, vt joonis 1).

Joonis 1. Dmitri Hodjakovi kolmemõõtmeline lähenemine usaldusele

Sageli tegelevad uurijad dihhotoomiaga sotsiaalne vs poliitiline usaldus, mille puhul sotsiaalset usaldust mõõdetakse ankeetidest tuttava küsimusega teiste inimeste usaldamise kohta (n MeeMa 2008 küsimus nr 78: „Mõned arvavad, et enamikku inimestest võib usaldada. Teised aga arvavad, et ümbritsevate inimeste suhtes peab ettevaatlik olema. Kuidas arvate Teie?“) ning poliitiline usaldus hõlmab usaldust poliitiliste institutsioonide suhtes. „Tõendid näitavad, et usaldust ei tohiks käsitleda kui mingit üldist iseloomulikku tunnust, vaid eristada hoolikalt omavahel sotsiaalset ning poliitilist usaldust, mõistes, et need pole ei ühe sama asja erinevad aspektid ega pole tingimata teineteisega ka empiiriliselt seotud“ (Newton 2001).

Piotr Sztompka (1999) käsitus on aga veelgi detailsem – ta toob välja kümme erinevat objekti, mille suhtes võib usaldust üles näidata. Ta eristab erineva abstraktsuse tasemega ühiskonnaelemente alustades perekonnast ja lõpetades üldiste sotsiaalse süsteemi, korra või režiimi kvaliteetidega. Need kümme on primaarsed ehk esmased objektid. Sztompka esmaste objektide jaotusest annab ülevaate joonis 2.

Joonis 2. Piotr Sztompka: usalduse esmased objektid ja erinevad usaldustüübid

Lisaks neile identifitseerib Sztompka veel usalduse sihtmärke, nn teiseseid ehk sekundaarseid objekte, mis aitavad esmaste objektide suhtes usaldusotsust langetada (näiteks ajakirjandus, aga ka institutsioonid, mille ülesandeks on tagada riigis korda, hinnata, kritiseerida, nõuda vastavust seadustele).

Olenemata usalduse objektide lõplikust arvust ja iseloomust, on usaldusel kui nähtusel tervikuna täita oluline roll ühiskonnaelu toimimise hõlbustamisel ja seda nii üldisel kui ka indiviidi tasandil. Usaldus suurendab sotsiaalset kapitali, toetab infolevi, suurendab tolerantsust ühiskonnaliikmete vahel, muudab hõlpsamaks omavahelise koostöö tegemise jne (vt tabel 1).

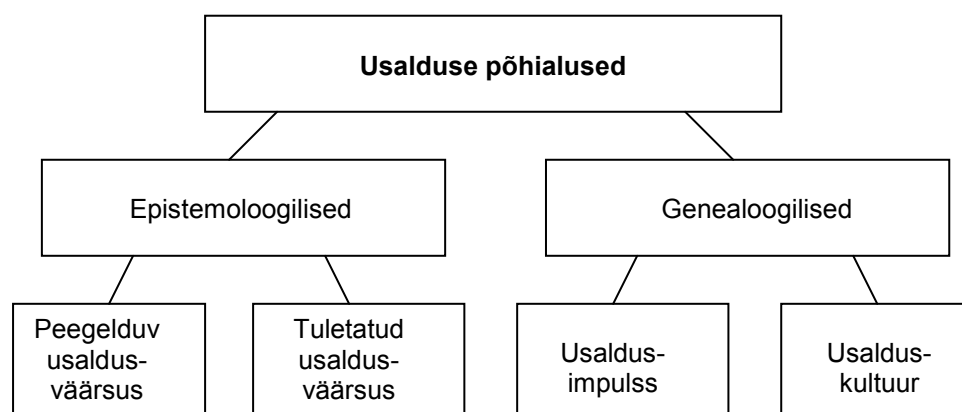
Usalduse põhialused

Võttes kinni Piotr Sztompka kihlveo-metafoorist, tekib kohe küsimus, mis ajenditel inimesed selliseid kihlvedusid üldse sõlmivad – millised on need „juhtlõngad“ või põhialused, millest usaldusotsuse langetamisel lähtuda? Usaldamisele eelneb alati teise poole usaldusvääruse hindamine, mis on ühelt poolt seotud informatsiooniga teise poole kohta (Stoneman 2008, Sztompka 1999), teisalt usaldaja enda

valmisolekuga või kultuurilise keskkonna toetusega usalduse välja näitamiseks (Sztompka 1999).

Adekvaatne informatsioon usaldatava kohta on oluline eeltingimus usalduse tekkeks (Stoneman 2008). Usaldusväärsuse hindamise juures on Paul Stonemani hinnangul vaja peamiselt kaheksugust informatsiooni – teavet võimaliku usaldatava kavatsuste kohta ning tema tegeliku käitumise kohta. Seejuures märgib Stoneman, et informatsiooni hulk ei ole määrav.

Piotr Sztompka (1999) järgi võib usalduse põhialuseid eristada kui epistemoloogilisi ja genealoogilisi ehk tunnetuslikke ja päritolust tulenevaid. Nii tunnetuslikud, kui päritoluga seotud usalduse alused jaotab Sztompka omakorda kaheks grupiks (vt joonis 3).

Joonis 3. Usalduse põhialused Piotr Sztompka klassifikatsiooni järgi

Peegelduv usaldusväärsus tähistab Sztompka käsitles objekti usaldusväärsuse hindamiseks vajalikku informatsiooni usaldatava siseomaste (*immanent*) tunnuste kohta, milleks on **maine, esitus ja välimus**. Et hinnata objekti esmast usaldusväärsust, on vaja informatsiooni tema varasema tegevuse, selle tulemuste ja ka järjekindluse kohta (maine), tarvis on informatsiooni praeguse käitumise ja vahetute tulemuste kohta (esitus) ning olulise tähtsusega on väljanägemine ja käitumisviis (välimus). Tegelikes olukordades ei pruugi potentsiaalne usaldaja võimaliku usaldusobjekti usaldusväärsuse hindamisel neid kõiki tunnuseid arvesse võtta. See sõltub, milliseid konkreetseid tulevikutegevusi antud hetkel silmas peetakse, milliseid

tunnuseid antud olukorras (ajalooliselt) olulisemaks peetakse, kuidas erinevaid tunnuseid konkreetsetes kultuurikeskkonnas hinnatakse jne.

Tuletatud usaldusväärsus tähistab kontekstist tulenevaid juhtlõngu objekti usaldusväärse hindamiseks. Sztopka eristab kolme tüüpi kontekstuaalseid tegureid, mis suurendavad usaldusväärust – **kellegi või millegi ees vastutamine** ehk selliste mitteametlike ja ka ametlike toimejõudude (kohtud, politsei, tarbijakaitse, aga ka lepingud) olemasolu, mis suurendavad soovi olla oma käitumises usaldusväärne (*accountability*), enesele **rangemate reeglite seadmine** (*pre-commitment*) ning situatsioonilised tegurid ehk **olukorrad, mis ajendavad usaldust** (*trust-inducing situations*).

Paul Stonemani järgi on võimalik teise poole usaldusväärust hinnata siis, kui on olemas info kahe aspekti kohta: esiteks võimaliku usaldatava kavatsused ning teiseks, võimaliku usaldatava tegelik käitumine. Info olemasolu ja teise poole usaldusväärse hindamise võimalus on olulised eeldused usaldussuhteni jõudmiseks, ent sellise suhte saavutamisest saab rääkida alles kolme tingimuse täitumisel (Ullmann-Margalit 2002:3 Stoneman 2008:22 kaudu):

1. on teada, et teine pool kavatseb seista oma huvide eest;
2. teine tegutseb lähtuvalt kavatsustest, mis võtavad arvesse olulise teise huve;
3. teine pool on ka võimeline oma kavatsetud tegevust ellu viima (tal on kompetents käituda, nagu lubatud).

Teades indiviidide täpseid motiive ja käitumisi on võimalik vältida ohtlikke olukordi, kindlustunne eeldab täiuslikku informatsiooni. Samas, nendib Stoneman, on arusaadav, et mitte keegi ei suuda mõista kõiki poliitika ja ühiskonnaelu olulisi tahke. Parem juurdepääs ressurssidele (sh paremale haridusele) loob osale ühiskonnast privileege (Stoneman 2008).

Institutsionaalne usaldus

Nii nagu üldise usalduse puhul, on ka institutsionaalse usalduse uurijad olnud haaratud selgituste otsimisega usaldushinnangute põhjuste ja mõjutegurite kohta.

Peamine veelahe asub selgitustes selle koha peal, et kas üldist (sotsiaalset) usaldust ning institutsionaalset usaldust võib vaadelda teineteisest sõltuvatena. Paljud teadlased on leidnud, et institutsioonide usaldamine on (põhjuslikult) seotud üldise usalduslikkuse tasemega ühiskonnas, samas kui hulk uurijaid on pidanud seda kas liialt ähmaseks ja väheoluliseks seoseks, et vaid selle varal saaks teha häid järeldusi, mis eristab erinevaid institutsioone ja mis tegelikult mõjutavad inimeste hinnanguid nende usaldusväärsele.

On ka autoreid, kes ei toeta üldse institutsionaalse usalduse mõistet. Näiteks Edna Ullmann-Margalit (2004) leiab, et on terminoloogiliselt vale rääkida usaldusest institutsiooni vastu. Ta väidab, et uskumused ja tõenäosused, mida inimeste või institutsioonide tulevikutegevuste kohta mõttes kaalutakse, on seotud hoopis kindla lootusega, aga mitte usaldusega. See, mida me tavaliselt nimetame usalduseks institutsiooni vastu, on tegelikult hoopis meie enesekindel ennustus, et institutsioon püüdleb oma eesmärkide poole. Samas väidab Ullmann-Margalit, et seevastu usaldamatus/umbusk (*distrust*) on mõiste, mida võib institutsioonidega kindlasti siduda, kuna institutsionaalne usaldamatus on tulemuseks olukorras, kui inimesed usuvad, et ametnikud ja teised selle institutsiooni sees töötavad inimesed diskrimineerivad neid ning institutsioon tervikuna tegutseb nii, et see ei vasta nende huvidele.

Sellest vaatest hoolimata on usaldus institutsioonide suhtes osutunud siiski piisavalt elujõuliseks kontseptsiooniks, et seda pidevalt uuritakse ja jälgitakse ning jätkuvalt avaldatakse selleletemalisi teadusartikleid ja raamatuid. On väidetud, et usaldus võimaldab institutsioonil (aga ka isikul, organisatsioonil, sotsiaalsel rollil) vabaneda vahetust sotsiaalsest monitoorimisest ja kontrollist, andes piisavalt laia tegevusvabaduse, et institutsiooni, isiku vmt tegevus saaks olla uuenduslik ja originaalne (Sztompka 1999).

Piotr Sztompka kirjeldus erinevatest usalduse objektidest (peatükk 1.2) sisaldas muuhulgas viidet institutsionaalsele usaldusele ehk usaldusele institutsiooni või organisatsiooni vastu. Institutsionaalse usalduse objektiks on Sztompka käsitluses sotsiaalsed institutsioonid või organisatsioonid ehk erilised korrastatud struktuurid, mille raames tegevused ja suhtlusaktid teoks saavad (Sztompka 1999: 43).

Siiski tuleks Sztompka veendumuse järgi arvestada igat tüüpi, sealhulgas institutsionaalse usalduse interpreteerimise juures sellega, et kuitahes keeruka sotsiaalse objekti või institutsiooniga tegu ka oleks, on selle taga alati konkreetsed inimesed, seega usaldatakse lõppkokkuvõttes ikkagi teisi inimesi (Sztompka 1999:46). Usaldushinnang mistahes institutsiooni suhtes on seotud usaldushinnanguga seda institutsiooni täitvate indiviidide suhtes (Stoneman 2008:46).

Näiteks usaldus valitsuse vastu tähendab usaldust nende vastu, kes on loonud valitsuse tegevuse aluseks oleva põhiseadusliku raamistiku, nende vastu, kes vahetult täidavad valitsusülesandeid (valitsusliikmed) ning nende vastu, kes jälgivad ja teevad järelevalvet valitsuse tegevuse üle (meedia esindajad, parlamendikomisjonide liikmed, valijad jne). Institutsionaalne usaldus on seega küll omaette usalduse tüüp, mida saab mõõta ja analüüsida, kuid uurimistulemuste interpreteerimisel tasub pidada meeles, et ka see usalduse tüüp on Sztompka käsitluse järgi taandatav inimestevahelisele usaldusele.

Institutsionaalse usalduse juures juhib Sztompka eraldi tähelepanu **protseduurilisele usaldusele**, mis väljendab usaldust institutsionaliseeritud teguviiside ja menetlustoimingute vastu, põhinedes arvamisel, et nende teguviiside ja toimingute tulemusel saavutatakse parimaid tulemusi (majanduslik konkurents tagab parima hinna ja kvaliteedi suhtega tooted-teenused, demokraatlikud toimingud (n valimised, enamushääletus) on parim viis enamuse huvide rahuldamiseks ja konfliktsete huvide korral kompromissi saavutamiseks jne). See selgitus on lähedane institutsionaalsele vaatenurgale, mis käsitleb usaldust eelkõige vaste või reaktsioonina usaldatava objekti tegevusele.

Paul Stoneman rõhutab, et usalduse juures on olulise tähtsusega see, kas usaldaja tunnetab, et usaldatav tegutseb kooskõlas tema ootuste ja huvidega. Lisaks huvidele omab tähtsust ka asjatundlikkus ja varasem käitumine, mis kõik kokku moodustavad aluse usalduse tekkeks.

Kui Sztompka väitis, et institutsioonide usaldamise puhul on tegemist konkreetsete isikute usaldamisega, siis Stoneman täpsustab, et rolli mängivad usaldusotsuseid langetavate indiviidide **huvid**, mitte tingimata isikud ise. (Poliitilise) institutsiooni

usaldusväärsus kannatab, kui minu ja minu jaoks oluliste teiste suhtes langetatud otsused, lähtudes siis mõistagi otsustajate huvidest, ei ole kooskõlas minu või oluliste teiste huvidega (Stoneman 2008:46).

Kanada McGilli ülikooli professor Dietlind Stolle ja Göteborgi ülikooli professor Bo Rothstein väidavad, et kodaniku jaoks on usaldusotsuse tegemisel kõige olulisem teada, kas institutsioon peab tervikut olulisemaks üksikosadest ja kaitseb seisukohta, et seaduse ees on kõik võrdsed ja tähtsustab erapooletust (Rothstein ja Stolle 2003:195).

Seega võiks üldistatult öelda, et usaldushinnangu puhul on määravaks see, millised ootused on indiviidil institutsiooni suhtes ning eri institutsioonide puhul tõusevad esiplaanile erinevad aspektid. Võib eeldada, et usaldushinnangut politsei suhtes mõjutab see, kuidas tajutakse politseitöö protseduuride läbiviimist – kuidas tehakse menetlustoiminguid, kuidas koheldakse kannatanuid, kui kiiresti tabatakse korrarikkujaid jne. Seevastu presidendi usaldamisel võiks välja tuua nii presidendi institutsiooni kui ka parasjagu presidendi ametikohuseid täitva konkreetse isiku usaldamise. Ka riigikogu ja valitsuse usaldamist võiks selgitada läbi institutsioonide kui selliste, aga ka läbi isikute.

Enamasti mõõdetakse usaldust riigikogu, politsei, valitsuse, kohtute, parteide suhtes terviklikuna ja ühe küsimuse raames, ühesugusel skaalal, interpreteerides eri institutsioonidele antud usaldushinnanguid sarnastest alustest lähtuvalt. Järjest enam on aga autoreid, kes leiavad, et see lähenemine ei võta arvesse vastajate tegelikke arusaamu usaldusest või ka küsitavast institutsioonist (n Stoneman 2008). Ka ei anna selline lähenemine piisavalt informatsiooni, millised erinevused esinevad usalduses institutsioonide vastu ning seetõttu ei võimalda läbi viia põhjalikumat analüüsi institutsioonide lõikes ega leida täpsemaid selgitusi institutsionaalset usaldust mõjutavate tegurite kohta (Kohring ja Matthes 2007:234).

USA uurijad Timothy E. Cook ja Paul Gronke heidavad samuti ette, et institutsionaalse usalduse teemalises kirjanduses käsitletakse suuremalt jaolt hoiakuid diferentseerimata mõistete (valitsus, demokraatia) suhtes või ei tehta institutsioonidel muudmoodi vahet, kui grupeeritakse neid avalikku või privaatsfääri kuuluvaiks (Cook

ja Gronke 2001:3). Oma uurimuses, kus nad keskendusid usaldusele ajakirjanduse vastu, näitasid nad, et institutsionaalse usalduse puhul oleks täpsema interpretatsiooni huvides mõttekas uuritavaid institutsioone paremini eristada. Tuginedes oma analüüsidele järeldavad Cook ja Gronke, et institutsionaalne usaldus on kahedimensiooniline ning usaldust meedia vastu mõtestavad vastajad teistmoodi kui usaldust ülejäänud ühiskondlike institutsioonide vastu.

Stolle ja Rothstein eristavad samuti kahte tüüpi riiklikke institutsioone, see jaotus põhineb usaldatava veendumustel institutsioonide tegevuse suhtes (Rothstein ja Stolle 2003). Ühelt poolt toovad nad välja esindusfunktsiooniga/valitavad institutsioonid (parlament, parteid), mille puhul kehtib seos poliitilise eelistuse ja usalduse vahel, ja teiselt poolt (avalikke) poliitikaid ellu viivad institutsioonid (politsei, kohtusüsteem, sotsiaalsüsteem), mille puhul on usalduse kujunemisel Rothsteini ja Stolle hinnangul tähtsam kogemus ja veendumus, et tegemist on erapooletult, õiglaselt ja ausalt toimivate institutsioonidega.

Ühes on aga uurijad ühel meelel – ühiskondlikud institutsioonid vajavad usaldust oma ülesannete täitmisel. Eelkõige valitsusinstitutionide puhul on usaldus seotud legitiimsusega, üldistatult rahva toetusega valitsevale režiimile. Meediainstitutsioonide jaoks võib usaldus olla konkurentsieeliseks, eristades nii ka meediatarbijate jaoks ühte kanalit teisest; enamasti naudivad suuremat usaldust kvaliteetväljaanded, Eesti kontekstis on selge vahe avalik-õiguslikul ja erameedial. Politsei ja korrakaitse puhul on aga usaldus seotud otseselt nende tegevusega, siin on esiplaanil Sztompka mõistes protseduuriusaldus – usaldus menetlustoimingute, institutsionaliseeritud tegevuste vastu. Seetõttu võibki näiteks politsei puhul pidada üsna adekvaatseks usalduse mõõdikuks igakuiste usaldusreitingute kõrval hoopis politseile esitatud avalduste arvu – mida rohkem avaldusi, seda suurem usaldus või vastupidi.

Poliitilised institutsioonid ja usaldus

Institutsionaalse usalduse teemalised empiirilised uuringud keskenduvad sageli just poliitilistele institutsioonidele, püüdes seletada hinnanguid kehtivale

ühiskonnakorraldusele ja soovides enamasti tuvastada usalduse kahanemise põhjuseid.

Sellistes aruteludes ja uuringutes on mõnikord tõmmatud võrdusmärk ühiskondlike institutsioonide ja poliitiliste institutsioonide vahele, mõnikord keskendutudki konkreetselt poliitiliste institutsioonide uurimisele (Lühiste 2006, Stoneman 2008). Kui esimene variant muudab teoreetiliste arutluste jälgimist keerulisemaks, sest pole üheselt selge, milliste institutsioonide kohta mingi väide kehtib, siis teine lähenemine on sarnane eelpool viidatud käsitlustele konkreetsematest ühiskondlike institutsioonide kogumitest.

Seega on poliitilistele institutsioonidele keskendumine olnud õigustatud, sest on võimaldanud pakkuda konkreetsemaid seletusi konkreetsete institutsioonide suhtes avaldatud usalduse mõjutegurite kohta. Nii on uuringute ja analüüside tulemusel leitud, et usaldust poliitiliste institutsioonide vastu mõjutavad erakonnaeelistused, täpsemalt sõnastatuna on võimaloleva partei toetajad poliitiliste institutsioonide vastu ka usaldavamad (Lühiste 2006, Lendok 2008). Poliitiliste institutsioonide usaldamisega on seotud ka see, kuivõrd korruptiivsena vastajad institutsiooni tunnetavad või vastupidi, kui suurel määral tunnetatakse, et institutsioon kaitseb inimõigusi (Lühiste 2006).

Poliitiliste ja valitsusinstitutsioonide usaldust uurinud töödest on selgunud, et mõned sotsiaal-majanduslikud tunnused mängivad usaldushinnangute puhul suuremat rolli, kui teised. Naised usaldavad institutsioone rohkem kui mehed, konkreetses riigis etnilisse vähemusse kuuluvad inividid, eristudes eelkõige keeleoskuse järgi, on riiklike institutsioonide suhtes umbusklikumad ning mida haritum on inimene, seda madalama hinnangu annab ta institutsiooni usaldusväärsusele (Lühiste 2000). Viimast mõtestab Kadri Lühiste nii, et paremad oskused poliitilist informatsiooni töödelda muudavad inimesi valitsuse ja selle tegevuse suhtes kriitilisemaks.

Meedia ja usaldus

Kui hulk uurijaid on institutsioonide usaldamise analüüsimisel keskendunud poliitilisele suunale, siis nii mitmegi tähelepanu on tõmmanud hoopis meediale antud usaldushinnangute eristumine teistest institutsioonidest.

Timothy E. Cook ja Paul Gronke (2001) jõudsid oma mahuka uurimistöö tulemusel järeldusele, et meediat (trükimeedia + televisioon) on põhjust käsitleda teistest institutsioonidest eraldi, kuna nende poolt läbiviidud erinevate põhjalike faktoranalüüside tulemused näitasid, et institutsioonide usaldamises eristub selgelt kaks dimensiooni – usaldus meedia suhtes ning usaldus teiste institutsioonide suhtes.

Analüüsides Ameerikas 20 aasta vältel läbi viidud uuringute andmeid, näitavad analüüsitulemused Cooki ja Gronke'i hinnangul, et meediat mõtestatakse hulga muude institutsioonidega võrreldes teistmoodi. Nad väidavad, et kuigi üldine usaldus teiste institutsioonide suhtes võimaldab ennustada usaldust meedia suhtes, ei saa käsitleda seda tüüpi usaldust siiski pelga laiendina usaldusest teiste institutsioonide suhtes. „Kõrgem haridustase, kõrgem vanus, suurem sissetulek, vabariiklaste eelistamine demokraatidele, konservatiivide eelistamine liberaalidele ning parteieelistuste tugevus langetavad meediale antavaid usaldushinnanguid isegi rohkem, kui oleks võinud järeldada vaid üldistatud usalduse baasilt“ (Cook ja Gronke 2001:15).

Samas on ka selline jaotus mõne uurija jaoks liialt üldine, sest ei võimalda hinnata, mida meedia usaldusväarsuse näol tegelikult hinnatakse. Saksamaal oma uuringuid läbi viinud ja konkreetsemalt uudismeediale keskendunud Matthias Kohring ja Jörg Matthes järeldavad saadud andmete faktoranalüüside tulemusel, et usaldust uudismeedia suhtes tuleks käsitleda kui hierarhilist teise taseme faktorit, mis sisaldab endas esimese taseme faktoritena usaldust teemavaliku, faktivaliku, kirjelduste täpsuse ning ajakirjanduslike hinnangute suhtes (Kohring ja Matthes 2007:247).

II Usalduse uurimise empiirilised lähtekohad

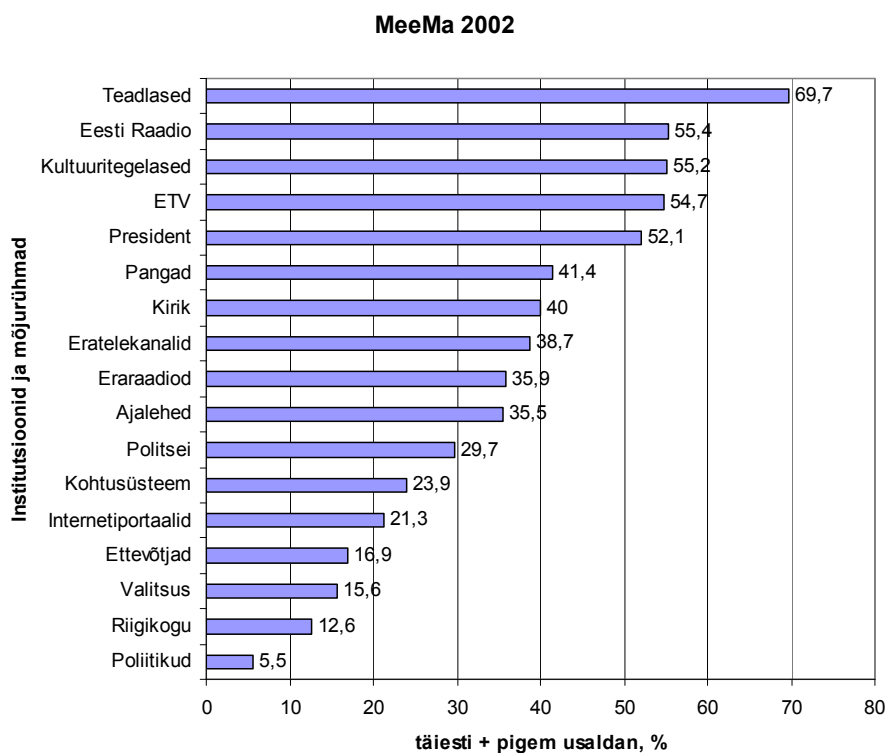
Ida-Euroopa uutele demokraatiatele peetakse iseloomulikuks demokraatlikult valitud või otseselt rahvast esindavate institutsioonide madalat usaldamist, usaldus suurema esindus- ja sümboolse rolliga institutsioonide ning jõustruktuuride vastu on samal ajal oluliselt suurem¹. Usaldus erakondade vastu on olnud väga madal kõigis kolmes Balti riigis viimase kahekümne aasta jooksul, usaldus parlamendi vastu on samuti ajapikku langenud (Eesti Inimarengu Aruanne 2008).

Ka 2009. aasta Inimarengu Aruandes on välja toodud, et kuigi usaldus riigiinstitutsioonide vastu on üldiselt kasvanud, on kolme institutsiooni – parlamendi, ajakirjanduse ja kiriku – osas aset leidnud usalduse suur vähenemine (Saar 2010:113 joonis 5.2.6). Parlamenti ja erakondi usaldatakse kõige vähem, vastavalt vaid 28% ja 19% elanikest. Sellegipoolest annab kõigi teiste institutsioonide usaldamise kasv alust järelduseks, et elanikkonna arvates on riik üles ehitatud (Saar 2010).

Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi korraldatavas avaliku arvamuse uuringus Mina Maailm Meedia (MeeMa) on esimesest korrast alates sisaldunud ka institutsionaalse usalduse küsimus. MeeMa küsimustik sisaldab lisaks tavapärastele institutsioonidele ka mõjugruppe, kellest „Teadlasi“ usaldab kõige suurem osa 2002. aasta uuringus osalenutest (vt joonis 4). „Usaldan täiesti“ ja „Pigem usaldan“ hinnangute järgi on kõige usaldusväärsem institutsioon Eesti Raadio, institutsioonidest järgneb sellele Eesti Televisioon. Valitsus, Riigikogu ja poliitikud (erakondade usaldamist MeeMa uuringutes eraldi ei käsitleta) pälvivad kõige vähem usaldust väljendavaid hinnanguid. Mõjurühmadest naudidavad suurt usaldust ka kultuuritegelased, seevastu ettevõtjaid usaldab isegi vähem vastajaid kui internetiportaale. Politsei, mida hilisemate aastate uuringute järgi on hakatud rohkem

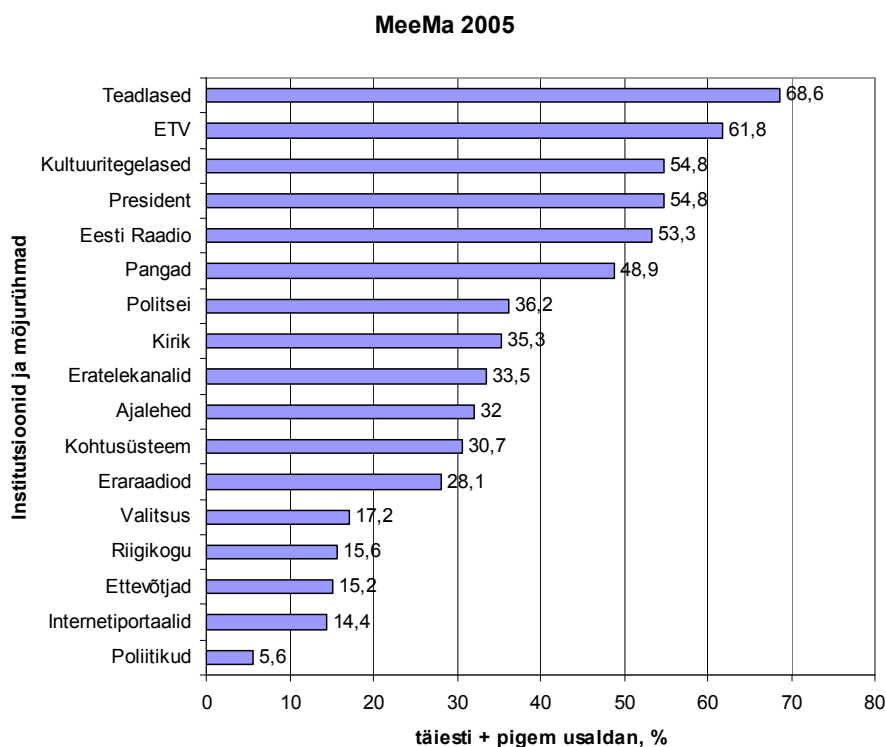
¹ Euroopa Komisjoni tellimisel valmiv Eurobaromeetri uuring kinnitab jõustruktuuride laiaulatuslikku usaldamist. Viimase Eurobaromeetri (Eurobaromeeter nr 72, sügis 2009) järgi usaldab kaitseväge kõige rohkem ehk 77% Eesti kodanikest (Voog 2010). Oma riigi valitsuse usaldamise osas asub Eesti teiste Euroopa Liidu riikidega võrreldes kaheksandal kohal. Kõige enam usaldavad oma valitsust Luksemburgi (68%), Taani (57%) ja Rootsi (55%) kodanikud. Valitsuse mitteusaldajaid on kõige rohkem Lätis (88% ei usalda) ja Leedus (80% ei usalda).

usaldama, jääb 2002. aasta MeeMa uuringus 29,7% toetusprotsendiga alla nii erameediale kui ka ajalehtedele.

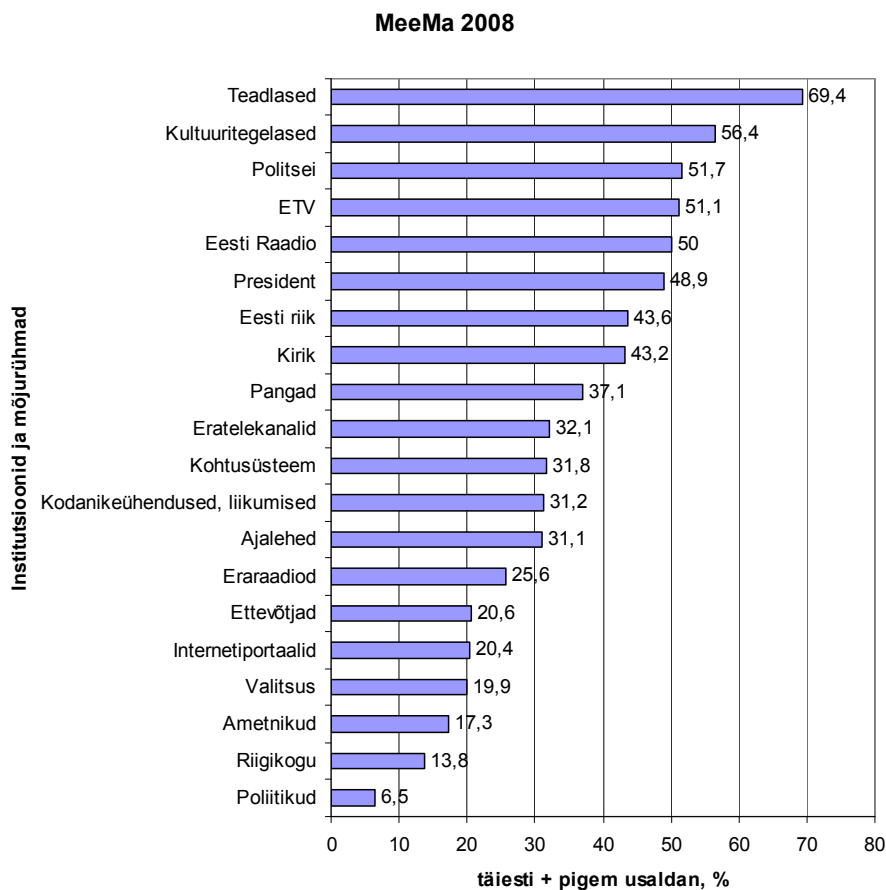
Joonis 4. Institutsioonide ja mõjurühmade usaldamine MeeMa 2002 põhjal

MeeMa 2002. aasta uuringuga sarnased tendentsid ilmnevad kolm aastat hiljem läbi viidud teises MeeMa uuringus, kus endiselt kõrge on teadlaste positsioon, ETV ja Eesti Raadio on omavahel kohad vahetanud ning kasvanud on presidendi usaldajate hulk (vt joonis 5). Internetiportaalide usaldusväärsus vastajate seas on vähenenud, seevastu Riigikogu ja valitsuse usaldajate hulk on pisut kasvanud. Sellest hoolimata asuvad need valitavad institutsioonid endiselt nimekirja alumises kolmandikus. Politsei usaldus on võrreldes esimese uuringuga kasvanud, eraraadiote positsioon on kukkunud ligi kümne protsendipunkti võrra.

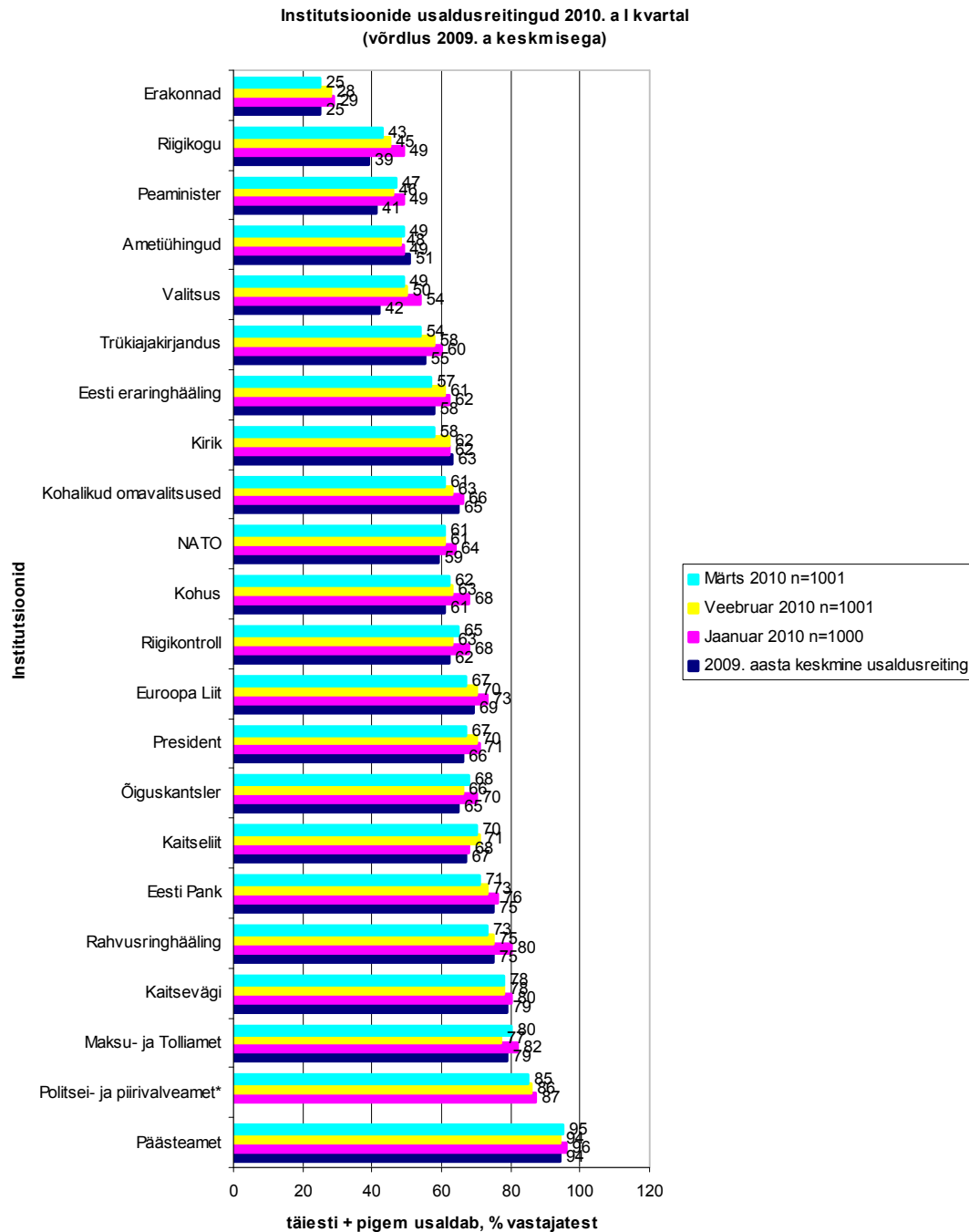
Joonis 5. Institutsioonide ja mõjurühmade usaldamine MeeMa 2005 põhjal

MeeMa uuringutest värskeimas, mille andmetele ka siinse bakalaureusetöö analüüsis osas tuginetakse, on institutsioonide ja mõjurühmade nimekiri saanud täiendust „Eesti riigi“, „Ametnike“ ning „Kodanikeühenduste, liikumistega“. See väljendub ka järjestuses, kus vähim usaldusväärsete institutsioonide nimekiri on täienenud ametnikega. Vastajate suurima usalduse teenivad endiselt teadlased-kultuuritegelased, hüppeliselt on kasvanud politsei usaldajate hulk (vt joonis 6). Ligi 12% võrra on vähenenud pankade usaldus, uuringu toimumise ajast tulenevalt on tõenäoliseks põhjuseks üldise majandusolukorra heitlikkus, mis mõjutab ka usaldust finantsasutuste vastu.

Joonis 6. Institutsioonide ja mõjurühmade usaldamine MeeMa 2008 põhjal

Kõige hiljutisemad avalikud andmed Eesti institutsioonide usaldusväärsuse kohta pärinevad 2010. aasta aprilli algusest, kui Turu-uuringute AS avalikustas 2010. aasta esimese kvartali usaldusreitingud, pakkudes võrdluseks ka samade institutsioonide 2009. aasta keskmised (vt joonis 7). 22 institutsiooni on reastatud kvartali keskmiste usaldusreitingute alusel ning teiste uuringutega võrreldes suurem detailsuseaste võimaldab kinnitada juba varem väljatoodud fakti jõustruktuuride usaldamise kohta.

Joonis 7. Institutsioonide usaldusreitingud 2010 I kvartalis ²

Varasemates uuringutes käsitletud mõjutegureid võib jaotada tinglikult kahte gruppi. Esimesse kuuluvad **institutsiooni tegevuse kvaliteeti iseloomustavad muutujad**, nagu institutsiooni tunnetatud legitiimsus (Hodjakov 2007), tunnetatud korruptiivsus

² Kättesaadav Turu-uuringute AS kodulehelt Internetis aadressil http://www.turu-uuringute.ee/index.php?mact=News_cmnt01_detail,0&cntnt01articleid=36&cntnt01dateformat=%25e%2F%25m%2F%25Y&cntnt01lang=et_EE&cntnt01returnid=51. Viimati vaadatud 16.05.2010

(Lühiste 2006, Mishler & Rose 2001, Sztompka 1999), tunnetatud (tehniline) pädevus (Hodjakov 2007), tunnetatud õiglus/ebaõiglus (Mishler & Rose 2001). Teise gruppi võib koondada **ümbritseva keskkonna tajumist väljendavad muutujad**, teiste seas hinnang üldisele majanduslikule olukorrale (Mishler & Rose 2001, Chanley, Rudolph & Rahn 2000, Lühiste 2006), hinnang enda (ja oma perekonna) majanduslikule olukorrale (Mishler & Rose 2001, Lühiste 2006, Stoneman 2008), kuritegevuse ja töötuse problemaatika tajumine (Sztompka 1999, Mishler & Rose 2001, Chanley, Rudolph & Rahn 2000). Poliitiliste institutsioonide usaldamisele keskendunud uurijate tähelepanu on pälvinud ka respondentide kursisolek poliitikaga ning huviatus poliitikast (Stoneman 2009, Moy & Scheufele 2000).

Eesti kontekstis on institutsioonide usaldusväarsust mõjutavate teguritena toodud esile nii sotsiaalset staatust, leibkonna sissetulekut kui ka rahvust (eriti pärast 2007. aasta aprillisündmusi) (n Kivirähk 2008).

III Institutsionaalse usalduse analüüs

Käesoleva töö esimeses peatükis esitatud teoreetiliste arutluste ja varasemate uuringute põhjal on alust eeldada, et institutsionaalne usaldus ehk usaldus (ühiskondlike) institutsioonide suhtes ei ole üheplaaneline, vaid pigem mitmedimensiooniline. On erinevaid käsitusi, kas nende dimensioonide omavaheline piir jookseb riikliku/mitteriikliku funktsiooni täitmise vahelt (Rothstein & Stolle, 2003), avalikku ja erasfääri kuuluvate institutsioonide vahelt (Kohring & Matthes 2007), meedia ja kõigi teiste institutsioonide vahelt (Cook & Gronke, 2001) või kuskilt mujalt.

Siinse bakalaureusetöö raames läbiviidavate analüüside eesmärk on leida, milliseid ühiskondlike institutsioonide usaldamise dimensioone on võimalik eristada Eesti ühiskonnas, arvestades, et analüüside aluseks olevad andmed on kogutud üle-Eestilise, üldistuste tegemiseks piisava valimiga uuringu käigus.

Dimensioonide väljaselgitamine võimaldab institutsionaalset usaldust paremini analüüsida, võimaldades konkreetsete institutsioonide üleselt selgitada vastajate usaldushinnangute jagunemist. Institutsionaalse usalduse dimensioonid on omamoodi vaheastmeks konkreetsete asutustele ja organisatsioonidele antud usaldushinnangute ning kõigile institutsioonidele üldistatud usaldushinnangu vahel.

Võib eeldada, et institutsioonide usaldamisel ilmnevad erisused, mis võivad tuleneda sellest, millist tüüpi usaldus konkreetse institutsiooni puhul kõige suuremat rolli mängib. Näiteks presidendi usaldamise puhul tuleks silmas pidada, et kuna seda ametit kannab üks konkreetne isik, võib ka presidendiinstitutsioonile antud usaldushinnang olla tugevalt seotud isiku usaldamisega. Sarnaselt tuleks ka valitsuse või riigikogu usalduse puhul meeles pidada, et need institutsioonid (valitsus rohkem, riigikogu vähem) „koosnevad“ väljapaistvatest isikutest ning usaldus institutsiooni suhtes võib suuresti olla määratud usaldusest isikute suhtes.

Seevastu taoliste ühiskondlike institutsioonide nagu politsei või piirivalve puhul võib eeldada protseduuriusalduse suuremat kaalu – usaldus teguviiside ja menetlustoimingute vastu.

Saades teada, millised on institutsionaalse usalduse tahud, uuritakse käesolevas töös nende dimensioonide seoseid teiste muutujatega, mida võib varasema kirjanduse põhjal käsitleda institutsionaalse usalduse mõjuteguritena.

Mina Meedia Maailm 2008 uurimuse põhiteema ei olnud institutsioonide toimimise selgitamine, küll aga on küsimustiku põhjal võimalik analüüsida institutsioonide usaldamise seoseid üksikute varem nimetatud ümbritseva keskkonna tajumisega seotud muutujatega (n hinnang enda ja oma pere majanduslikule olukorrale, vastajate hinnangud ühiskonnas aset leidnud muutustele). Võib eeldada, et vastajad, kes tajuvad enda ja oma pere majanduslikku olukorda keskmisest kehvemana või kes on kriitilisemad ühiskonnas toimunud muutuste suhtes, usaldavad vähem ka ühiskondlikke institutsioone.

Lisaks on varasemates empiirilistes uuringutes institutsioonide usaldamisega olulisi seoseid välja näidanud mõned sotsiaal-demograafilised tunnused, nagu sugu, vanus, haridus ja rahvus. Kõik need tunnused leiavad analüüsimist ka käesolevas töös.

Uurimisküsimused

Tulenevalt eelnevates peatükkides tutvustatud uurimuste tulemustest, nende põhjal sõnastatud üldisematest teoreetilistest lähtekohtadest ning soovist võrrelda mujal maailmas läbiviidud analüüside tulemusi Eesti kontekstiga, on käesoleva bakalaureusetöö analüüsiosa fookus institutsionaalse usalduse lähemal uurimisel. Varasematele uuringutele tuginedes püstitab autor analüüsi eel järgnevad hüpoteesid:

- **H1: institutsionaalne usaldus on vähemalt kahedimensiooniline nähtus;**
- **H2: ühiskonnas toimunud muutustesse positiivsemalt suhtuv ja oma ainelise olukorraga rahulolevam vastaja usaldab ka institutsioone rohkem.**

Hüpoteeside kontrollimiseks ja institutsionaalse usalduse paremaks selgitamiseks on püstitatud järgnevad uurimisküsimused:

- Milliseid dimensioone on võimalik eristada usalduses ühiskondlike institutsioonide vastu?
- Kuidas avalduvad institutsionaalse usalduse dimensioonid erinevates vastajagruppides?
- Kuidas on vastaja usaldus institutsioonide suhtes seotud tema hinnanguga ühiskonnas toimunud muutustele?
- Kuidas on vastaja usaldus institutsioonide suhtes seotud tema hinnanguga enda ja oma pere majanduslikule olukorrale?

Metoodika refleksioon

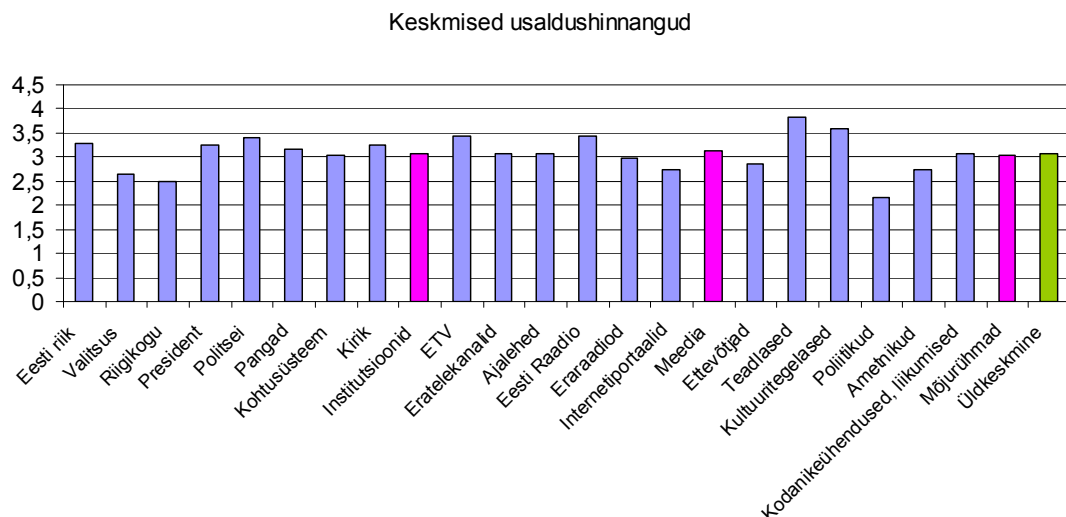
Analüüsi aluseks on *Mina Meedia Maailm* viimase, 2008. aastal läbiviidud küsitluse käigus kogutud andmed. Nimetatud avaliku arvamuse küsitlus viidi läbi ajavahemikul 06.09 -30.10.2008. sotsiaal- ja turu-uuringute firma SAAR POLL poolt. Tegu oli üleriigilise küsitlusega, kus suulise intervjuu vormis ja respondendi poolt isetäidetava ankeediga küsitleti 1507 inimest vanuses 15–74 aastat. Vastajate valikuks kasutati proportsionaalse juhuvalimi meetodit (vt vastajate jagunemist käesolevas töös asjakohaste sotsiaal-demograafiliste tunnuste järgi tabelist 2).

Ligi kaheksa aastat tagasi alguse saanud MeeMa uuringute üldine eesmärk on olnud sotsioloogilise tervikpildi loomine Eesti ühiskonnas toimunud sotsiaalsetest muutustest, tehes seda läbi meediaühiskonna prisma. Uurimuse põhifookus on seega Eesti inimeste meediakasutusel, kuid selle kõrvale on haaratud väga lai diapasoon muid inimeste elumaailma aspekte (Lauristin & Vihalemm 2004:23), mis võimaldab kasutada selle uurimuse raames kogutud andmeid edukalt ka institutsionaalse usalduse lähemaks uurimiseks.

	N	% valimist
Kokku	1507	100
Sugu		
Mees	705	46,8
Naine	802	53,2
Vanus		
15-19	140	9,3
20-29	294	19,5
30-44	392	26,0
45-54	268	17,8
55-64	240	15,9
65-74	173	11,5
Rahvus		
Eestlane	1009	67,0
Venelane	427	28,3
Muu	71	4,7
Haridus		
Põhiharidus	383	25,4
Keskharidus	756	50,2
Kõrgharidus	367	24,4

Tabel 2. MeeMa 2008 vastajad soo, vanuse, rahvuse ja hariduse järgi

2008. aastal läbiviidud elaviku-uuring on teemaderingilt mahukamgi kui 2002. aastal toimunud esimene küsitlus, uurides põhjalikumalt näiteks inimeste osalust ühiskonnaelus. Usaldust käsitlev küsimusteplokk on samuti täienenud, institutsioonide nimekirja on lisandunud „Eesti riik“ (tunnus nr 79), mõjurühmade nimekiri on saanud täiendust tunnustega „Ametnikud“ (97) ja „Kodanikeühendused, liikumised“ (98). Institutsionaalse usalduse hindamiseks oli vastajate jaoks välja pakutud kokku 20 tunnust, mis olid rühmitatud kolmeks – institutsioonid, meedia ja mõjurühmad. Usaldust nende vastu sai väljendada 5-pallisel skaalal, kus 1 tähendas, et inimene ei usalda üldse nimetatud institutsiooni ja 5, et inimene usaldab seda täiesti. Institutsioonide lõikes jäävad keskmised usaldushinnangute väärtused vahemikku 2,48 (Riigikogu) – 3,41 (politsei). Ankeedis loetletud meediakanalite usaldushinnangud jäävad vahemikku 2,74 (internetiportaaliid) – 3,43 (Eesti Televisioon ja Eesti Raadio) ning mõjurühmade keskmised usaldushinnangud vahemikku 2,17 (poliitikud) – 3,83 (teadlased) (vt joonis 8). Ülevaate selle kohta, kui suur oli iga institutsiooni usaldajate hulk, andis joonis 6 (lk 23).

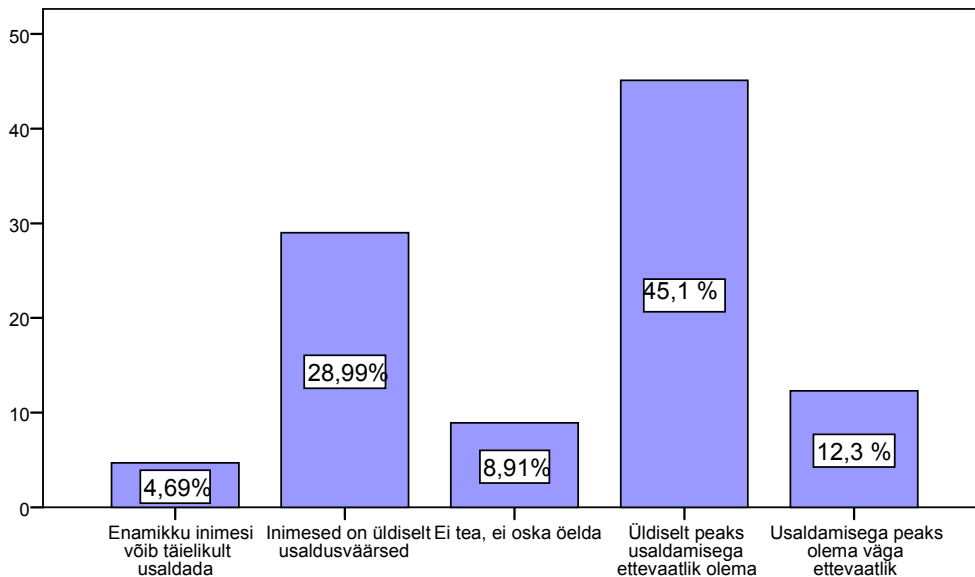

Joonis 8. MeeMa 2008 usaldushinnangute keskmised väärtused institutsioonide lõikes ja grupiti

Ankeedis oli esindatud ka üldist, sotsiaalset usaldust mõõtev küsimus (nr 78): „Mõned arvavad, et enamikku inimestest võib usaldada. Teised aga arvavad, et ümbritsevate inimeste suhtes peab ettevaatlik olema. Kuidas arvate Teie?“. Üldine usaldus on pigem madal, kuna 5-pallisel skaalal, mille väiksemad väärtused väljendavad tugevamat ja suuremad väärtused nõrgemat usaldust, on kõigi vastajate keskmine usaldushinnang 3,31. Tulpdiaagramm näitab siiski ilmekalt, et samal ajal, kui veidi üle poole (57,4%) kõigist vastajatest leiab, et pigem või tingimata peaks ümbritsevate inimeste suhtes ettevaatlik olema ja kujundavad selle hoiakuga üldise usalduse keskmise väärtuse, on kolmandik vastajatest (33,7%) sellised, kes leiavad, et teised inimesed on enamasti usaldusväärsed (vt joonis 9).

Mõned arvavad, et enamikku inimestest võib usaldada. Teised aga arvavad, et ümbritsevate inimeste suhtes peab ettevaatlik olema. Kuidas arvate Teie?

% vastajatest

Cases weighted by kaal

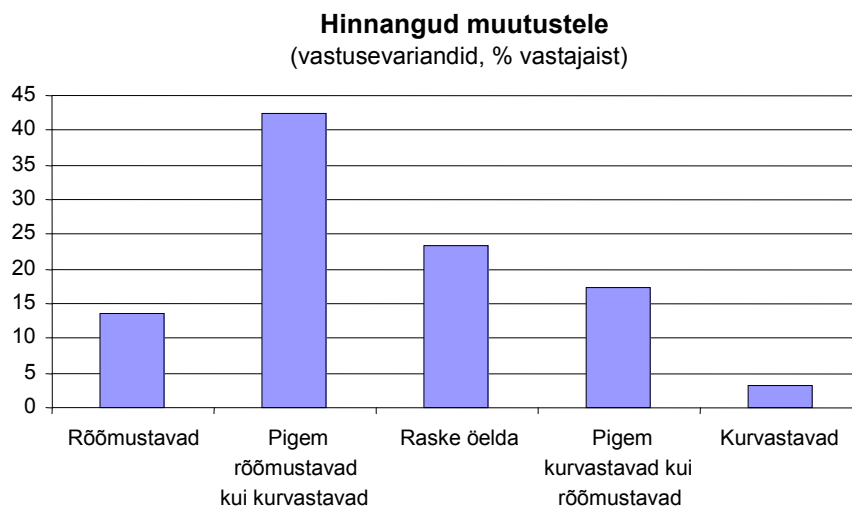
Joonis 9. Sotsiaalse usalduse tasemed vastajate seas

Käesoleva töö fookust – institutsioone – silmas pidades ning varasemate samal alal tehtud uuringutega võrdlemiseks on järgnevalt põhitähelepanu all ühiskondlikku korraldust kehtastavad asutused nagu valitsus, riigikogu, president, politsei, pangad, kohtud, kirik, avalik-õiguslik meedia (ankeedis olid eraldi ETV ja Eesti Raadio), erameedia (ankeedis olid eraldi ajalehed, kommertstelekanalid ja kommertsraadiojaamad) ja internetiportaalid.

MeeMa 2008 uuringu käigus kogutud andmete analüüsimisel ja institutsionaalse usalduse sisemiste struktuuride kirjeldamiseks on kasutatud eksploratiivse faktoranalüüsi tehnikat, et otsida neid põhjendusi, mis mõjutavad usaldushinnangute andmist ja mille abil oleks võimalik indikeerida, kuidas MeeMa uuringus vastavatele küsimustele oma vastuse andnud respondendid institutsionaalset usaldust tajuvad. Analüüsi see osa ei pretendeeri institutsioonide usaldamisel põhjapanevate selgituste ja tõestuste esitamisele, vaid võimalike struktuuride otsimisele institutsioonidele antud usaldushinnangute sees.

Institutsionaalse usalduse dimensioonide parema kirjeldamise nimel on vaadeldud ka nende dimensioonide olulisust erinevate sotsiaal-demograafiliste tunnuste alusel moodustuvates gruppides – soo, vanuse, rahvuse, hariduse järgi.

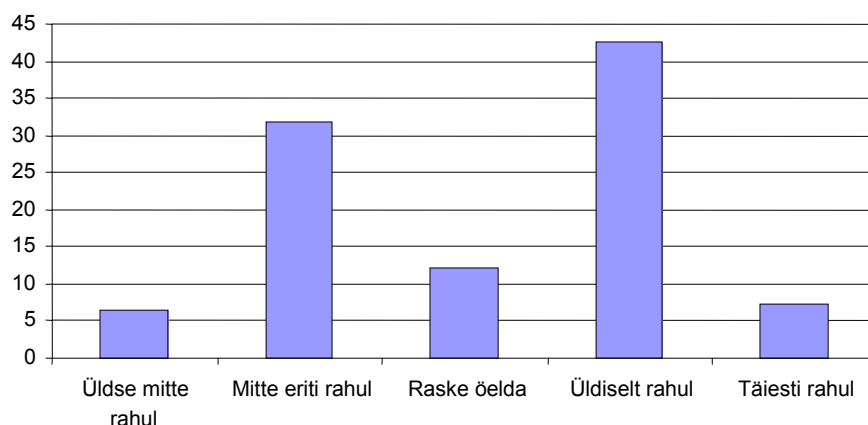
Vastajate hinnangut ühiskonnas aset leidnud muudatustele vaadeldi MeeMa uuringus väga põhjalikult ja paljude tunnuste abil. Käesolevas töös kasutatakse üldist hinnangut, mida selgitati ankeedi kõige esimese küsimusega – „Muutused on olnud minu jaoks üldiselt...“, millele vastamiseks on antud viis varianti: 1. rõõmustavad, 2. pigem rõõmustavad kui kurvastavad, 3. raske öelda, 4. pigem kurvastavad kui rõõmustavad, 5. kurvastavad (vt tunnuse jaotust joonis 10).

Joonis 10. MeeMa küsitluses osalenute hinnangud ühiskonnas toimunud muutustele, tunnuse jaotus

Vastajate elujärje kohta informatsiooni kogumiseks oli MeeMa 2008 ankeedis mitu küsimust, millest üks vastas ka varasemates usaldusuuringutes kasutatud küsimuse sõnastusele. Küsimustegrupis, millega selgitati vastajate rahulolu oma elu erinevate külgedega, sisaldus ka konkreetne küsimus rahulolu kohta enda ja oma pere majandusliku olukorraga. Vastata sai sellele viiepallisel skaalal, kus 1 tähendas täielikku rahulolu ning 5 täielikku rahulolematust (vt tunnuse jaotust joonis 11).

Rahulolu enda ja oma pere majandusliku olukorraga
(vastusevariandid, % vastajaist)

Joonis 11. Rahulolu enda ja oma pere majandusliku olukorraga, tunnuse jaotus

Meetodi kriitika

Nagu varasemates peatükkides põgusalt viidatud, ei pruugi otseküsimusi kasutav uuring anda täielikku informatsiooni (institutsionaalse) usalduse mõjutegurite osas, seetõttu on mõistlik hoiduda usaldushinnanguid mõjutavate aspektide osas taoliste uuringute tulemusel põhjapanevate järelduste tegemisest. Selleks, et oleks võimalik kindla sõnaga öelda, miks on ühe institutsiooni usaldushinnang teise omast kõrgem või madalam, tuleks kasutada teisi uurimistehnikaid ja püüda kõigepealt välja selgitada, mida respondendid konkreetsele institutsioonile oma usaldushinnangut andes selle usalduse all silmas peavad, millised ootused ühe või teise institutsiooniga seonduvad.

Ka faktoranalüüs on uurimismeetodina kogunud kriitikat kui tehniliselt vähearendatud ja kohati nürimeelne meetoodika (Ehrenberg 2007), siiski on tegemist kõige laialdasemat kasutust leidva mitmemõõtmelise analüüsi võimaldava meetoodikaga psühholoogias ning on levinud sealt ka teistesse distsipliinidesse, nagu bioloogia, botaanika ja ka sotsiaalteadused (Lawley ja Maxwell 2007). Faktoranalüüsi puhul on tegemist meetoodikaga, mille raames saadud tulemused sõltuvad suuresti uurija oskusest neid varasemaid tulemusi ja teoreetilisi lähtekohti silmas pidades interpreteerida (Tooding 2007).

Uurimistoimingud ja -tulemused

Usaldushinnangute dimensionaalsuse tuvastamiseks on otstarbekas kasutada eksploratiivset faktoranalüüsi, sama tehnikaga on oma töödes andmeid analüüsinud ka teised institutsionaalse usalduse uurijad (Cook ja Gronke, Kohring ja Matthes jt).

Tulenevalt varasematest samateemalistest uurimustest ei ole analüüsi lülitatud ankeedis sisaldunud mõjugruppe (teadlased, kultuuritegelased, poliitikud, ametnikud), vaid ainult ühiskondlikud ja meediainstitutsioonid. Analüüsi on haaratud nende respondentide vastused, kes andsid oma hinnangu kõigile nimetatud institutsioonidele (n=1407).

Arvestades, et faktormudel koosneb ühisfaktoritest, siis saavad sellesse olla haaratud vaid sellised tunnused, millel on olemas ühisosa teiste mudelisse haaratud tunnustega. Kiriku usaldamise kommunaliteet on erakordselt madal (,050) ning ka internetiportaalide usaldushinnangute ühisosa teistele institutsioonidele antud hinnangutega on väike (kommunaliteet 0,262), seetõttu jätan need tunnused faktormudelist välja. Seoses sellega kasvab ka analüüsitavate indiviidide hulk, lubades nüüd analüüsida 1427 respondendi vastuseid.

Mudel, mis ei arvesta enam kiriku ja internetiportaalidega, on väga hea kirjeldusastmega, välja joonistuvad kolm faktorit (vt Lisa 1 joonis 1), mis kirjeldavad kokku 68,8% algtoonuste variatiivsusest. Võttes arvesse varasemaid uuringutulemusi, mis toetasid meediainstitutsioonide ja poliitiliste institutsioonide eristuvust, on siinsed analüüsitulemused nendega esmapilgul kooskõlas.

Pööratud faktoritesse laaduvad algtoonused selgelt (vt tabel 3), eristades esimese faktori puhul meediainstitutsioone, teise puhul valitsusinstitutione ning kolmandasse positsioneeruvad politsei, pangad ja kohtusüsteem. Kui esimesed kaks faktorit viitavad võimalusele, et institutsioonide sellise grupeerumise aluseks on nende sarnased ülesanded, siis kolmas faktor seda seletust ei toeta. Tunnuseks, mille järgi faktorid kujunevad, peab järelikult olema mingi muu nende institutsioonide

tegevusega seonduv aspekt. Kujunenud faktorite selgituseks sobib Piotr Sztompka käsitus, mis seob omavahel usalduse ning ootused usaldatava tegevuse või käitumise suhtes, kusjuures ootused ei pruugi olla otseselt seotud institutsioonide ülesannetega, vaid viisiga, kuidas neid ülesandeid täidetakse. Selle järgi võiks esimese faktori moodustavate institutsioonide puhul domineerida ootused informatsiooni edastamise kvaliteedi suhtes, teise faktori puhul on tõenäoliselt esiplaanil ootused nende institutsioonide tegevuse õiguspärasuse/legitiimsuse suhtes ning kolmandasse faktorisse laadunud institutsioone seob omavahel kindlate protseduuride järgimine, millega seotud ootused määravad neile institutsioonidele antavaid usaldushinnanguid. Siinses töös nimetatakse kolme faktorite gruppi edaspidi kommunikatiivseks (meediainstitutsioonid), legitiimseks (valitsusinstituudid) ja protseduuriliseks (politsei, pangad ja kohtusüsteem), tähistades nii tõenäolisi ootusi neisse faktoritesse koonduvate institutsioonide tegevuse suhtes.

Esimene uurimisküsimus on leidnud seega vastuse ja esimene hüpotees kinnituse, et MeeMa andmestikule tuginedes võib Eestis institutsioonide lõikes eristada kolme üldisemat gruppi, mis esindavad kolme erinevat mõõdet institutsionaalses usalduses.

Rotated Component Matrix(a)

	Component		
	1	2	3
Valitsus	,158	,871	,194
Riigikogu	,093	,788	,268
President	,286	,798	,100
Politsei	,199	,432	,602
Pangad	,213	,038	,808
Kohtusüsteem	,091	,253	,762
Eesti Televisioon	,731	,426	,033
Eratelekanalid	,805	,098	,166
Ajalehed	,737	,154	,176
Eesti Raadio	,741	,361	,096
Eraraadiod	,807	-,023	,185

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

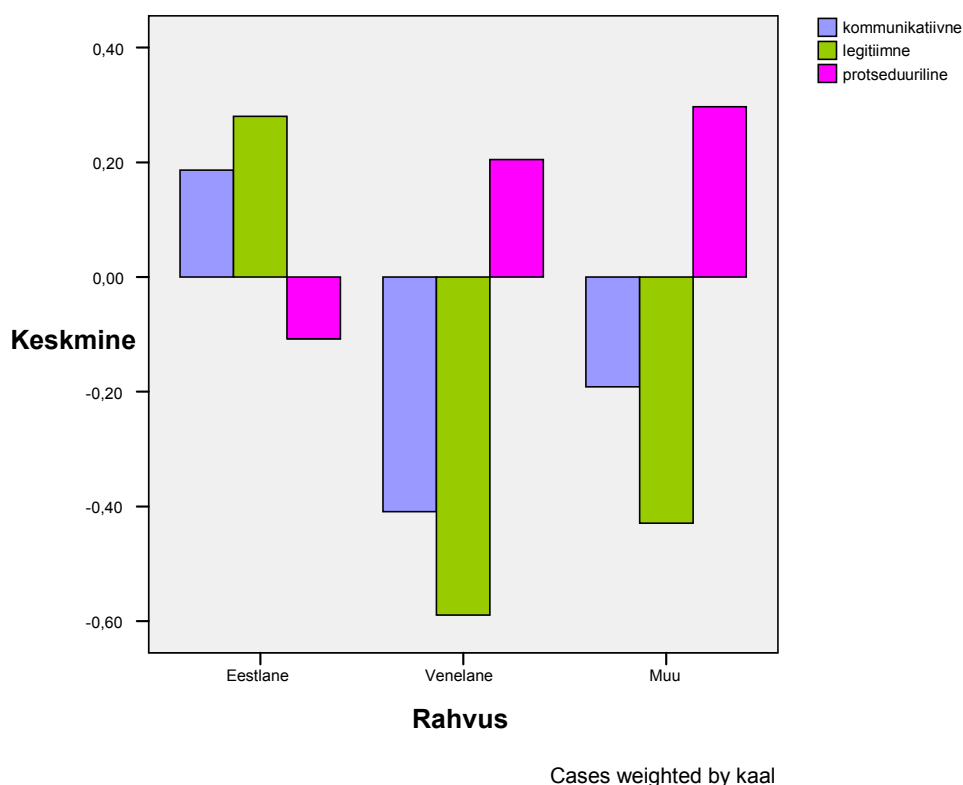
a. Rotation converged in 5 iterations.

Tabel 3: Usaldushinnangute *varimax*-meetodil pööratud faktorid

Mismoodi nimetatud institutsionaalse usalduse dimensioonid vastajagrupiti erinevad, selgub üsna ilmekalt keskmiste väärtuste võrdluses.

Rahvusgruppides on institutsioonide dimensioonidel väga erinev kaal – eestlaste hinnangud nii kommunikatiivsele kui legitiimsuse dimensioonile on selgelt kõrgemad kui vene ja ka muust rahvusest vastajate omad (vt joonis 8), kusjuures institutsioonide kommunikatiivset mõõdet puudutav tulemus on kooskõlas varasemate tõdemustega, et eestlased usaldavad Eesti meediat tunduvalt rohkem kui mitte-eestlased (Vihalemm, Lõhmus, Jakobson 2004).

Vene ja muu rahvuse esindajad erinevad omavahel aga selle poolest, et muust rahvusest vastajate keskmised hinnangud kõigile institutsioonigruppidele on positiivsemad. Institutsioonide lõikes eraldi vaadates on muust rahvusest vastajate usaldus presidendi vastu suurem kui venelastel ja see mõjutab ilmselt ka teiste, legitiimsuse ja õiguspärasuse ootustele vastama pidavate asutuste usaldust tervikuna.

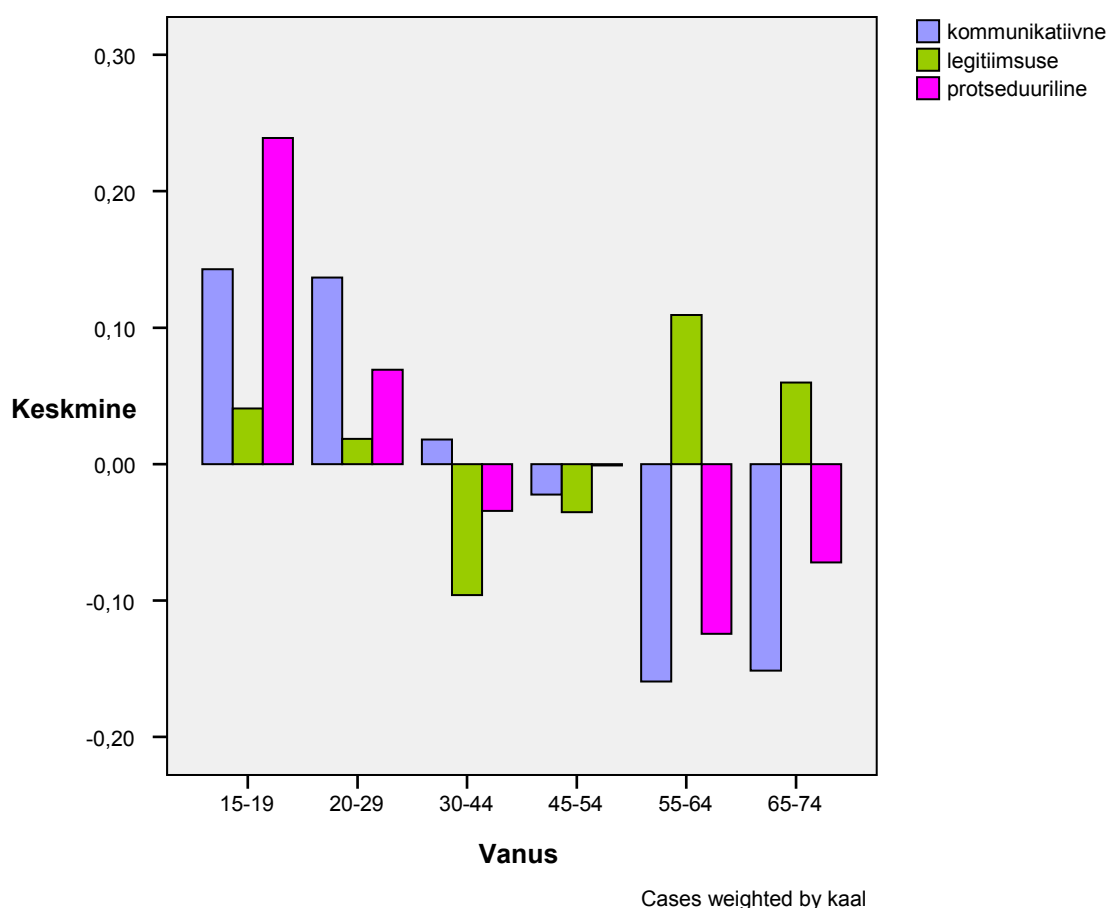

Joonis 12. Institutsionaalse usalduse dimensioonid rahvusrühmades

Soogruppides ilmneb meeste väiksem ja naiste suurem usalduslikkus, erandiks eelkõige kommunikatiivsete ootustega seonduvad meediainstitutsioonid, mille puhul on täheldatav suurem usaldus meeste ja väiksem naiste poolt. Meeste puhul on

usaldus õiguspärasuse ootustele vastavate institutsioonide vastu madalam, kui kindlaid protseduure järgivate institutsioonide vastu, naiste puhul vastupidi – legitiimsuse dominandiga institutsioonid pälvivad suurema usalduse (vt Lisa 1 tabel 1).

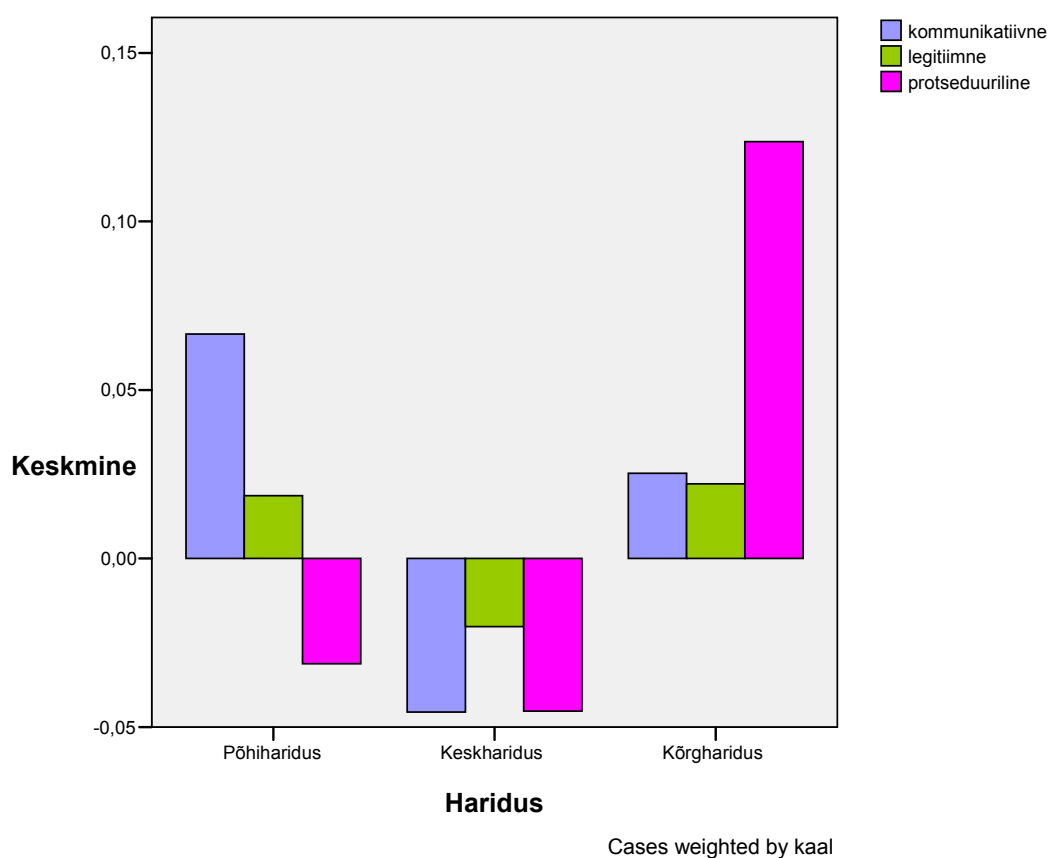
Üks sotsiaal-demograafiline tunnus, millele ühiskonnauuringutes sageli tähelepanu pööratakse, on vanus. Erandiks ei ole ka usaldusuuringud, kus vanusegruppide analüüsimisel püütakse leida vastust küsimusele, kas põlvkondade vahetumine võib kaasa tuua muudatusi usalduse tasemes. Uutes demokraatiates võiks kehtida seaduspära, mille järgi nooremad ühiskonnaliikmed, kes on juba kasvanud üles demokraatlike väärtustega, usaldavad demokraatliku ühiskonna institutsioone rohkem kui nende vanemad ja vanavanemad.

Joonis 13. Institutsionaalse usalduse dimensioonid vanusegruppides

MeeMa uuringus osalenute põhjal võib selle seaduspäraga nõustuda institutsioonide kommunikatiivse ja protseduurilise dimensiooni puhul, kuid legitiimsuse dimensiooni puhul ilmneb täiesti vastupidine olukord – vanemate inimeste usaldus seda dimensiooni esindavate institutsioonide suhtes on kõrgem kui noorematel (joonis 13).

Jagades vastajad haridustaseme järgi, selgub, et vähim usaldust erinevate institutsioonide vastu on keskharidusega vastajail. Tähelepanuväärne on põhiharidusega vastajate suurem usaldus institutsioonide kommunikatiivse mõõtme vastu ning kõrgharidusega vastajate suur usaldus protseduurilise dimensiooni vastu. Seega ei pea päris paika arvamus, et haritum inimene on institutsioonide suhtes vähemusaldav (vt joonis 14). Küll aga tuleb tähelepanelikult jälgida haridustaseme graafiku skaalat, mis on märksa lühema sammuga kui vanuse või rahvuse puhul – see tõik näitab, et haridusgruppide omavahelised erinevused ei ole nii teravad, kui näiteks vanuse- või rahvusgruppide puhul.

Joonis 14. Institutsionaalse usalduse dimensioonid haridusgruppides

Usalduse, sealhulgas institutsionaalse usalduse uurijad on oma uurimiste eesmärgiks sageli seadnud usaldust mõjutavate tegurite väljaselgitamise, püüdes selle alusel kirjeldada võimalusi, kuidas usaldustaset ühiskonnas kergitada. Käesolev töö tegeleb tunnustevaheliste seoste kirjeldamisega, üheks suunanäitajaks on hüpotees, mis väidab muutustesse positiivsemalt suhtuvate vastajate poolt suuremat usaldust ka institutsioonide vastu.

	Hinnang muutustele	Rahulolu enda ja oma pere maj. olukorraga
Legitiimsuse dimensioon	(-),418	,270
Valitsus	(-),366	,270
Riigikogu	(-),299	,255
President	(-),428	,268
Kommunikatiivne dimensioon	(-),139	,107
ETV	(-),302	,181
Eratelekanalid	(-),153	,137
Ajalehed	(-),163	,141
Eesti Raadio	(-),248	,154
Eraraadiod	(-),117	,116
Protseduuriline dimensioon	(-),071	,173
Politsei	(-),229	,217
Pangad	(-),127	,174
Kohtusüsteem	(-),165	,182

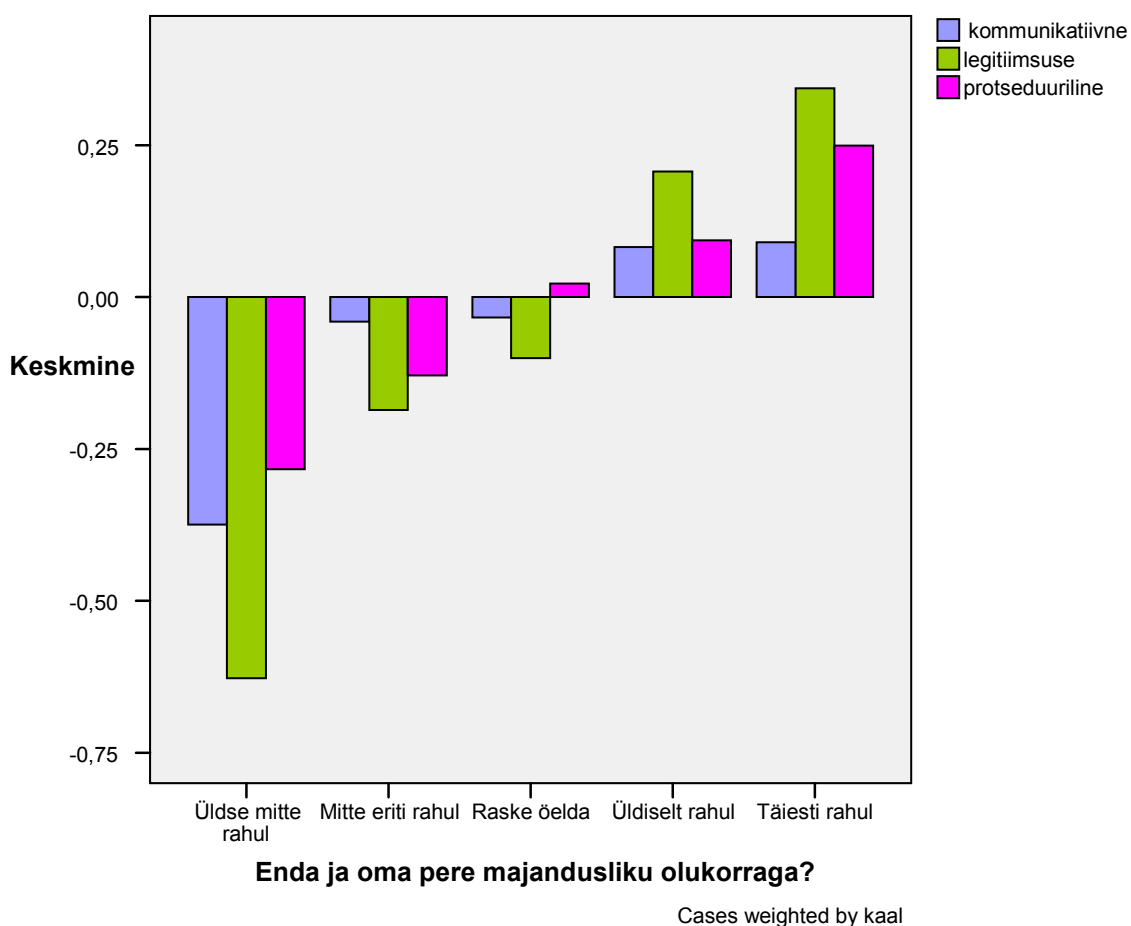
Kõik tabelis esinevad korrelatsioonid on statistiliselt olulised nivool $p < 0,01$

Tabel 4: mõjutegurite korrelatsioonseosed institutsioonilise usalduse dimensioonidega ja institutsioonide lõikes eraldi.

Korrelatsioonseoseid esitav tabel 4 kinnitab seda hüpoteesi, sest selgub, et on olemas tugev seos muutustesse suhtumise ja institutsioonide usaldamise vahel. Tabelis on seoste ees olev miinusmärk sulgudes, sest ankeedis olid vastusevariandid reastatud positiivsest negatiivseni (1 = rõõmustavad... 5 = kurvastavad) ja seda tunnust ei ole praeguse analüüsi tarvis ümber kodeeritud. Korrelatsioonkordajaid interpreteerides tuleb aga seda silmas pidada, et õige suunaga järeldusi teha. Seega, mida positiivsem hinnang muutustele, seda rohkem usaldab vastaja ka ühiskondlikke institutsioone, kusjuures tugevaim seos kehtib institutsionaalse usalduse legitiimsuse dimensiooni puhul ja institutsioonide lõikes (tugevamast alates) presidendi, valitsuse, ETV, Riigikogu, Eesti Raadio ja politsei puhul. Kuigi kõik seosed hinnanguga muutustele

on statistiliselt usaldusväärsed, paistab just nimetatud institutsioonide puhul see seos tugevamana.

Järgnevalt pööratakse tähelepanu isiklikumale aspektile ehk kas ka Eesti kontekstis on alust välja tuua institutsionaalse usalduse mõjutegurina seda, mismoodi hindab vastaja enda ja oma perekonna majanduslikku olukorda. Korrelatsioon nende muutujate vahel on olemas ja ka statistiliselt oluline (vt tabel 4). Võrreldes eelnevalt välja toodud hinnangutega muutustele, on need seosed siiski mõnevõrra nõrgemad. Tugevaim on seos nende institutsioonide puhul, mille puhul on asjakohane oodata õiguspärast ja legitiimset toimimist ehk valitsus, president ja Riigikogu. Dimensioonide lõikes on just legitiimsuse mõõde see, mis on enim seotud hinnangutega isiklikule majanduslikule olukorrale.

Joonis 15. Institutsionaalse usalduse dimensioonid ja isikliku majandusliku heaolu hinnangud

Jooniselt 15 on näha, kuidas seonduvad vastajate hinnangud oma majanduslikule olukorrale institutsionaalse usalduse erinevate dimensioonidega.

Eelnevast analüüsist nähtus, et kõigi kolme institutsioonide grupi puhul on olemas seos vastaja üldise ellusuhtumisega, tema hoiakutega ühiskonnas toimuvate protsesside suhtes. Kui inimene on meelestatud positiivselt ühiskonnamuudatuste suhtes, on ta ka usaldavam ühiskondlike institutsioonide suhtes. Samamoodi, kui inimene on rahulolev enda ja oma perekonna majandusliku olukorraga, on hinnangud positiivsemad kõigis institutsionaalse usalduse dimensioonides.

IV Järeldused, diskussioon

Usaldus ühiskondlike institutsioonide vastu on enamasti leidnud käsitlemist kas üldise institutsionaalse usaldusena, sageli on eraldi analüüsitud poliitilisi institutsioone, harvem muid institutsioone, näiteks meediat. Käesoleva töö fookus oli ajendatud Timothy E. Cook'i ja Paul Gronke' artiklist institutsionaalse usalduse dimensioonide kohta, kus lähema vaatluse all oli usaldus ajakirjanduse suhtes. Sellest tulenevalt soovis autor kontrollida institutsionaalse usalduse dimensioonide olemasolu ka Eesti andmestiku peal.

Siinses bakalaureusetöös püstitati kaks hüpoteesi, millest mõlemad leidsid analüüside tulemusel ka kinnitust. Esimene hüpotees oli, et institutsionaalne usaldus on vähemalt kahedimensiooniline. See, varasemalt välisuuringutes käsitletud väide leidis kinnitust ka Eesti kontekstis, kui eksploratiivse faktoranalüüsi tulemusel selgus institutsionaalse usalduse kolmene jaotus. See tulemus võimaldab anda vastuse esimesele uurimisküsimusele:

Milliseid dimensioone on võimalik eristada usalduses ühiskondlike institutsioonide vastu?

Faktoranalüüsi tehnikat kasutades eristus institutsioonide kogumis kolm selgepiirilist dimensiooni. Kui esimese kahe puhul oleks eeldanud, et sellised faktorlahendid tingisid nende institutsioonide sarnased ülesanded (esimesesse faktorisse paigutusid kõik valitsus- ja võimuinstitutsioonid ning teise meediainstitutsioonid), siis kolmas faktor viitas pigem mingitele muudele põhjustele. Piotr Sztompka on oma usalduskäsitluses toonud peamise usaldust kujundava aspektina välja erinevad ootused. Selles valguses omandasid faktorid mõistetavama sisu ning autor defineeriski faktorlahendid erinevate ootuste kaudu – esimese faktori puhul on peamised ootused tõenäoliselt seotud institutsioonide kommunikatiivse tegevuse ja selle kvaliteediga, teise faktori puhul on tõenäoliselt esiplaanil ootused nende institutsioonide tegevuse õiguspärasusele ning kolmandasse faktorisse laadunud institutsioone seob omavahel kindlate protseduuride järgimine, millega seotud ootused määravad neile

institutsioonidele antavaid usaldushinnanguid. Seega võib MeeMa andmestikule tuginedes Eestis eristada kolme üldisemat institutsionaalse usalduse mõõdet. Täpselt sellist kolmest jaotust, nagu eristus siinse analüüsi käigus – kommunikatiivse tegevuse, legitiimsuse- ja protseduuriootuste põhine dimensioon – ei ole autorile teadaolevalt varem kirjeldatud.

Kuidas avalduvad institutsionaalse usalduse dimensioonid erinevates vastajagruppides?

Käesolevas töös vaadeldi ühiskondlike institutsioonide dimensioone neljas vastajagrupis, mis moodustusid peamiste sotsiaaldemograafiliste tunnuste põhjal. Huvipakkuvad tulemused ilmneseid rahvusgruppide lõikes, kus jooksis selge veelahe eestlaste ja teiste rahvuste vahel, kusjuures vene rahvusest ja muust rahvusest vastajate puhul oli institutsionaalne usaldus sarnase mustriga. Ettearvatult on eestlaste seas tugevam valitsus- ja meediainstitutsioonide usaldamine, seevastu vene rahvusest ja eriti tugevalt just muust rahvusest vastajate usaldus ühiskondlike institutsioonide protseduurilise dimensiooni suhtes on suurem kui eestlastel.

Eestlaste ja muu rahvuse esindajate erinevas usalduses institutsioonide kommunikatiivse ja protseduurilise mõõtme vastu võib oma osa olla ka kujutlusel võimust kui põhirahvuse huvide kaitsjast.

Vanusegruppide lõikes võib täheldada kahte erinevat tendentsi. Usaldus meediainstitutsioonide ja korra kehastajate vastu on suurim nooremate vanusegruppide seas, kusjuures meedia puhul toimub järsk usalduse kahanemine alates 30ndatest eluaastatest ning mida vanem vastaja, seda vähem ta nimetatud institutsioonide gruppe usaldab. Valitsusasutuste vastu aga on suurim usaldus just vanusegrupis 55 – 64, madalaim 30 – 44-aastaste seas, kuid noorte (15 – 19 ja ka 20 – 29) puhul on hinnangud jällegi keskmisest kõrgemal. Kõige keskmisemad hinnangud on vanusegrupis 45 – 54. Neist tulemustest on näha, et noored, kes on kasvanud üles juba Eesti Vabariigis, hindavad selle institutsioonide grupi usaldusväärsust keskmisest kõrgemalt. Õiguspärasuse dimensiooni hindavad keskmisega võrreldes kõige madalamalt 1965-75ndate lapsed, kes on näinud kõrvalt uue Eesti Vabariigi ehitamist, olles suure tõenäosusega selles ka aktiivsed osalised. Kuid mis põhjustel täpsemalt on nende usaldus madalam kui teistel vanusegruppidel, vajaks eraldi selgitamist.

Nagu eelpool viidatud, on institutsionaalse usalduse puhul märkimisväärse mõjutegurina käsitletud seda, kuidas inimene tunnetab end ümbritsevat keskkonda – millisena ta hindab oma majanduslikku olukorda, kuidas tunnetab üldist majanduskeskkonda, kuidas hindab poliitilise süsteemi toimimist, kui terava probleemina tajub korruptsiooni, töötust, kui hästi on tema meelest kaitstud inimõigused jne.

Antud töös keskendus autor täpsemalt vastajate hinnangutele muutuste suhtes, püstitades töö alguses ka hüpoteesi, et ühiskonnas toimunud muutustesse positiivsemalt suhtuv ja oma ainelise olukorraga rahulolevam vastaja usaldab ka institutsioone rohkem, sõnastades selle põhjalt ka kaks uurimisküsimust:

Kuidas mõjutab vastaja usaldust institutsioonide suhtes see, milline on tema hinnang ühiskonnas toimunud muutustele?

Andmete analüüsist selgus, et mida positiivsem on vastaja hinnang muutustele, seda rohkem usaldab ta ka ühiskondlikke institutsioone. Seda seost võib selgitada asjaoluga, et mitmesugused ühiskonnas aset leidvad muutused on sageli seotud institutsioonidega, näiteks muudatused õigusruumis.

Kuidas mõjutab vastaja usaldust institutsioonide suhtes tema rahulolu enda ja oma pere majandusliku olukorraga?

Analüüsitulemused lubavad ka Eesti kontekstis tuua institutsionaalse usalduse mõjutegurina välja seda, mismoodi hindab vastaja enda ja oma perekonna majanduslikku olukorda. Korrelatsioon nende muutujate vahel on olemas ja ka statistiliselt oluline, kusjuures tugevaim on seos nende institutsioonide puhul, mille puhul on asjakohane oodata õiguspärast ja legitiimset toimimist ehk valitsus, president ja Riigikogu. Dimensioonide lõikes on just legitiimsuse mõõde see, mis on enim seotud hinnangutega isiklikule majanduslikule olukorrale.

Teema edasise uurimise võimalusi

Olles regulaarsete usaldusreitingute tõttu võrdlemisi päevakajaline teema, vajab institutsioonide usaldamine kindlasti lähemat uurimist ja lahtiseletamist. Kõige vajalikum oleks uuring, mis püüaks tuua selgust sellesse, mida tegelikult usalduse all silmas peetakse ehk millised ootused on vastajal konkreetsete institutsioonide suhtes. Uuringud, mis ühiskondlike institutsioonide dimensionaalsuse alal on tehtud, viitavad sellele, et kohati sõltub usaldus otseselt institutsiooni tegevuse tulemuslikkusest ja kvaliteedist, kohati mängib otsustavat rolli isiklik aspekt (usaldushinnang kui hinnang selle institutsiooni kehastajatele). Erinevad kvantitatiivsed mõõtmised (sh igakuine institutsioonide usaldusväarsuse indeks) jäävad ilma sellele põhiküsimusele vastamata poolikuks.

Väga vajalik oleks viia läbi täiendav uuring ootuste kohta, et saada teada, millised ootused erinevate institutsioonidega seonduvad. Selline analüüs oleks äärmiselt oluliseks täienduseks ja selgituseks käesolevas töös väljatoodud järeldustele faktorlahendi aluseks olevate tegurite kohta.

Et töö autori ametialane tegevus on olnud seni seotud peamiselt suhtekorralduse valdkonnaga, oleks teema edasiarenduse käigus huvitav leida adekvaatsed tõlgendused usalduse mõistele suhtekorralduse kontekstis. Suhtekorraldusteoorias rõhutatakse, et suhtekorraldustegevuse ülesanne on tagada ja hoida sihtrühmade usaldust organisatsiooni suhtes. Siiski on vähe selgust, millised suhtekorralduspraktikad on selle eesmärgi saavutamisel kõige efektiivsemad.

Piotr Sztompka lähenemine usaldusele läbi ootuste haakub samuti servamisi suhtekorralduse ja juhtimisega. Organisatsiooni jaoks on kasulik teada, milliseid ootusi tema suhtes eelkõige seatakse (on need instrumentaalsed, aksioloogilised või fidutsiaarsed). Seda teades on lihtsam ja efektiivsem planeerida oma tegevusi sihtrühmade (avalikkuse) ootustele vastavalt.

Suhtekorralduse aspektist oleks mõnes järgnevas uurimistöös huvitav kõrvutada ka näiteks valitsusasutustele antud usaldushinnanguid valitsuskommunikatsiooni eest vastutavate spetsialistide endi arusaamade ja käsitlestega usaldusest.

Kokkuvõte

Kaasaegses maailmas, mida teoreetikud iseloomustavad kui ebakindlat ja etteaimamatut, on tõeliseks väljakutseks nii ühiskonnaliikmete koostegevus kui ka ühiskonna institutsionaalse struktuuri püsimine. Ühiskonna keerukusega on võimalik toime tulla tänu usaldusele. See nähtus lubab institutsioonil (samuti isikul, organisatsioonil, sotsiaalsel rollil) vabaneda pidevast sotsiaalsest monitoorimisest ja kontrollist, võimaldades piisavalt laia tegevusvabadust, et institutsiooni, isiku vmt tegevus saaks olla uuenduslik ja originaalne.

Katrin Arvisto bakalaureusetöö "Usaldus ühiskondlike institutsioonide suhtes: dimensioonid ja mõjutegurid" tegeleb institutsionaalse usalduse täpsema seletamisega, püüdes tuvastada üldisemaid kategooriaid institutsionaalse usalduse mõõtmisel ja interpreteerimisel. Teoreetilistest käsitlustest tulenevad uurimisküsimused olid püstitatud institutsionaalse usalduse mitmedimensionaalsuse ning institutsionaalse usalduse võimalike mõjutegurite kohta.

Eksploratiivse faktoranalüüsi tehnikat kasutades selgus MeeMa uuringu käigus kogutud andmete analüüsimisel, et institutsioonide, mille suhtes usaldust mõõdetakse, võib grupeerida kolme laiemasse gruppi. Inimeste usaldushinnangud konkreetsetele institutsioonidele jagunevad laiemalt kolme dimensiooni vahel, mis tulenevad kolme tüüpi ootustest – kommunikatiivsetest, legitiimsuse- ja protseduurilistest ootustest. Kuigi küsimus, mida inimene tegelikult silmas peab, kui ta hindab oma usalduse määra ühe või teise institutsiooni suhtes, jääb käesolevas töös vastuseta, võib ettevaatlikult väita, et suur osa institutsioonide usaldushinnanguist antakse nende kolme dimensiooni raames.

Tuginedes varasematele uuringutele samas valdkonnas, testis töö autor faktoranalüüsi käigus selgunud üldisemate kategooriate seoseid hinnangutega muutustele ühiskonnas ning hinnangutega enda ja oma perekonna majanduslikule olukorrale. Samuti analüüsiti seoseid varasemate uuringute põhjal olulist mõju ilmutanud tunnustega nagu sugu, vanus, haridus ning rahvuslik kuuluvus. Käesoleva töö tulemused tõid välja, et mida positiivsema hinnangu andis vastaja ühiskonnas toimunud muutustele ja

mida rahulolevam oli vastaja oma majandusliku situatsiooniga, seda suurem oli ka tema usaldus ühiskondlike institutsioonide suhtes ning see kehtis kõigi kolme dimensiooni puhul. Üheks institutsionaalse usalduse dimensioone eristavaks teguriks oli vanus, mis mängis rolli vaid kommunikatiivse ning protseduurilise dominandiga usaldustüüpide puhul, ent seos puudus legitiimsuse dimensiooniga. Samuti erinesid institutsioonide grupid rahvuse tunnuse lõikes – kui nii valitsus- kui meediainstitutsioonide puhul oli selgelt näha, et muust rahvusest vastaja usaldus on väiksem, siis kolmanda institutsioonigrupi puhul oli seos täpselt vastupidine.

Summary

Contemporary societies are characterised as insecure and unpredictable. Due to that, society members' ability to cooperate with each other and the persistence of democratic structure face many challenges. Trust facilitates social interactions in such a complex environment by acting as means of taming risks and countering uncertainties. It allows an institution (or an individual or a social role) to liberate itself from constant social monitoring and control and gain more freedom of action that is essential for original and innovative behaviour.

Katrin Arvisto's bachelors thesis „Institutional Trust: Dimensions and Influencing Factors“ deals with trust toward social institutions. It strives for a more detailed explanation of institutional trust and aims to identify whether the hypothesis about multidimensionality of institutional trust is relevant in Estonia. Research questions focus on the dimensionality of institutional trust and on factors that have in prior research been proven to influence people's trust toward social institutions.

Data used in this study was gathered during a nationwide representative survey in 2008, the dataset includes answers of 1507 respondents.

To answer the first question posed in her study the author used the technique of exploratory factor analysis in order to detect the dimensionality of institutional trust. Research revealed that social institutions can be grouped into three distinct categories that are differentiated by different kind of expectations directed towards each group. The three dimensions of institutional trust are labeled by their dominant expectations as communicative, legitimacy-oriented and procedural. Although the question of what a person actually has in mind when evaluating his degree of trust towards specific social institution remains unanswered in current study, the three-dimensional nature of institutional trust provides new possibilities for interpretation of the phenomenon.

Additionally the author tested relationships between institutional trust and two variables both representing the ways respondents perceive their social environment – attitudes towards recent changes in society and satisfaction with their personal economic situation. Results show that there are positive correlations between these

variables and those of institutional trust. The results also indicate that the better an individual feels about changes in society and the more pleased he is with his or his family's economic situation the higher he evaluates trustworthiness of social institutions. Socio-demographical characteristics such as gender, age, education, and ethnicity were also tested.

Keywords: trust, trust toward institutions, dimensions of institutional trust

Kasutatud kirjandus

- Cook**, K.S. & R. Hardin & M. Levi (2005) *Cooperation Without Trust?* New York: Russell Sage Foundation
- Ehrenberg**, A.S.C. (2007) Some questions about factor analysis. Artiklite kogumikus Sarantakos, S (toim.), *Data Analysis. Volume 3*. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore: Sage Publications
- Hardin**, R (2004) *Distrust*. New York: Russell Sage Foundation
- Hooghe**, M. & D. Stolle (toim.) (2003) *Generating Social Capital: Civil Society And Institutions In Comparative Perspective*. New York: Palgrave
- Lawley**, D.N & A.E. Maxwell (2007). *Factor Analysis as a Statistical Method*. Artiklite kogumikus Sarantakos, S (toim.), *Data Analysis. Volume 3*. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore: Sage Publications
- Luhmann**, N (1990). *Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives*. Artiklite kogumikus Gambetta, D (toim.) *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*. Oxford, Cambridge: Basil Blackwell Ltd
- Marshall**, G. (toim.) (1998) *Oxford dictionary of sociology*. Oxford, New York: Oxford University Press
- Misztal**, B.A. (1996). *Trust in modern societies: the search for the bases of social order*. Cambridge: Polity Press
- Sztompka**, P. (1999) *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press
- Stoneman**, P (2008), *This thing called trust: civic society in Britain*. Palgrave Macmillan
- Tooding**, L.-M. (2007) *Andmete analüüs ja tõlgendamine sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Uslaner**, E.M (2002) *The Moral Foundations of Trust*. New York: Cambridge University Press. Internetis: <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/uslaner/research.htm> (vaadatud 3.12.2008)
- Vihalemm**, P. & M. Lõhmus & V. Jakobson (2003) Ühiskond meediaruumis: traditsiooniline meedia. Kogumikus Kalmus, V. & M. Lauristin & P. Pruulmann-Vengerfeldt (toim.) „*Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*“. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Artiklid

- Bornschier, V & Volken, T.** (2005) Trust and the Disposition to Change in Cross-National Perspective: A Research Note. *Electronic Journal of Sociology*
- Chanley, V. A. & Rudolph, T. J & Rahn W.M** (2000) The origins and consequences of public trust in government. A time series analysis. *Public Opinion Quarterly*. Vol 64, lk 239–256.
- Hudson, J.** (2006). Institutional Trust and Subjective Well-Being across the EU. *KYKLOS*, Vol 59 (1) lk 43 – 62.
- Kohring, M. & Matthes, J.** (2007) Trust in News Media: Development and Validation of a Multidimensional Scale. *Communication Research*. Vol 34 (2), lk 231-252.
- Lühiste, K (2006) Explaining trust in political institutions: Some illustrations from the Baltic States. *Communist and Post-Communist Studies*. Vol 39, lk 475-496.
- Misztal, B.A** (2001). Trust and cooperation: the democratic public sphere. *Journal of Sociology*. Volume 37 (4), lk 371 – 386.
- Rothstein, B & E.M. Uslaner** (2005) All for all: equality, corruption, and social trust. *World Politics*. Vol 58, lk 41-72.
- Zmerli, S. & K. Newton** (2008). Social trust and attitudes toward democracy. *Public Opinion Quarterly*, Vol 72 (4), lk 706 – 724.
- Uslaner, E.M** (2008) The foundations of trust: macro and micro. *Cambridge Journal of Economics*. Vol 32, lk 289 – 294.
- Uslaner, E.M. & M. Brown** (2005) Inequality, trust and civic engagement. *American Politics Research*, Vol. 33 (6), lk 868 – 894.

Muud materjalid

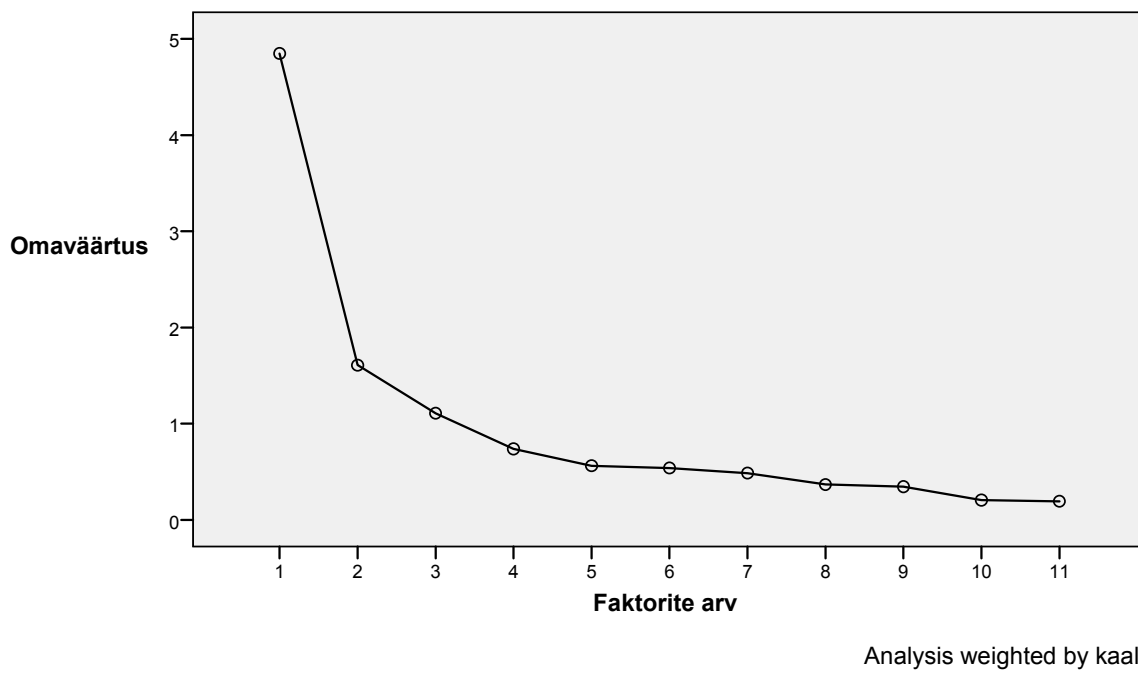
- Cook, T.E & Gronke, P.** (2001) The Dimensions of Institutional Trust: How Distinct is Public Confidence in the Media? Ettekanne MPSA (*Midwest Political Science Association*) aastakonverentsil Chicagos, aprill 2001. Internetis: <http://people.reed.edu/~gronkep/docs/SPSA02-version2.pdf> (viimati vaadatud 16.05.2010)
- Kivirähk, J** (2008). Usaldus riigi vastu. Raportis: Heidmets, M. (peatoimetaja) Eesti Inimarengu Aruanne 2007. Internetis: http://www.kogu.ee/public/trykised/EIA07_est.pdf (viimati vaadatud 16.05.2010)

- Saar**, A (2010). Muutused Eesti väärtushinnangutes aastail 1990–2008. Raportis: Lauristin, M (peatoimetaja) Eesti Inimarengu Aruanne 2009. Internetis: <http://www.kogu.ee/public/eia2009/EIA2009redis.pdf> (viimati vaadatud 16.05.2010)
- Stanfordi filosoofiaentsüklopeedia**/Stanford Encyclopedia of Philosophy. Internetis: <http://plato.stanford.edu> (viimati vaadatud 31.05.2010)
- Lendok**, M (2008) Usaldus poliitiliste institutsioonide vastu sõltuvalt erakondlikest eelistustest. Käsikirjaline bakalaureusetöö. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, Tartu Ülikool, Tartu
- Voog**, A (2010) Eurobaromeeter 72 / Sügis 2009. Rahvuslik aruanne. Internetis: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_ee_ee_nat.pdf (viimati vaadatud 16.05.2010)
- Watson**, M (2005) Can There Be Just One Trust? A Cross-Disciplinary Identification Of Trust. Definitions And Measurement. Konkursitöö Ketchumi stipendiumile. Internetis: http://www.instituteforpr.org/research_single/trust_definitions (viimati vaadatud 16.05.2010)

LISA

Andmeanalüüsi ilmestavad materjalid

Scree Plot

Joonis 1: Cattelli sõelatest (alg tunnuste korrelatsioonimaatriksi omaväärtuste graafik)

Group Statistics

Sugu		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Valitsus	Mees	700	2,61	1,055	,040
	Naine	796	2,70	1,026	,036
Riigikogu	Mees	702	2,45	,966	,036
	Naine	799	2,51	1,003	,035
President	Mees	702	3,20	1,240	,047
	Naine	799	3,29	1,250	,044
Politsei	Mees	703	3,36	,971	,037
	Naine	799	3,45	,953	,034
Pangad	Mees	701	3,08	,957	,036
	Naine	798	3,22	,994	,035
Kohtusüsteem	Mees	702	2,99	1,008	,038
	Naine	796	3,07	1,009	,036
Eesti Televisioon	Mees	683	3,42	1,034	,040
	Naine	776	3,44	1,060	,038
Eratelekanalid	Mees	683	3,07	,933	,036
	Naine	776	3,05	,904	,032
Ajalehed	Mees	684	3,04	,932	,036
	Naine	776	3,08	,868	,031
Eesti Raadio	Mees	682	3,40	,941	,036
	Naine	775	3,45	,973	,035
Eraraadiod	Mees	677	2,98	,882	,034
	Naine	770	2,98	,850	,031

Tabel 2. Meeste ja naiste keskmised usaldushinnangud